

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto

Baudžiamosios justicijos katedra

Irinos Pavliuk
V kurso, baudžiamosios teisės
studijų šakos studentės

Magistro darbas

Ikiteisminio tyrimo stadija

Pre-trial investigation stage

Vadovas: Lekt. Dr. Audrius Juozapavičius

Recenzentas: Vidas Kilinskas

Vilnius

2025

Anotacija ir pagrindiniai žodžiai

Šiame magistro darbe analizuojama Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekse įtvirtinta viena iš esminių ir reikšmingų baudžiamojo proceso stadijų — ikiteisminis tyrimas. Darbe nagrinėjami svarbiausi ikiteisminio tyrimo reglamentavimo klausimai: aptariami ikiteisminio tyrimo pradėjimo pagrindai, atskleidžiama ikiteisminio tyrimo subjektų veikla ir jų pagrindinės funkcijos, apibrėžta ikiteisminio tyrimo organizavimas, pristatomi ikiteisminio tyrimo užbaigimo būdai.

Pagrindiniai žodžiai: ikiteisminis tyrimas, ikiteisminio tyrimo pradėjimas, ikiteisminio tyrimo subjektai, ikiteisminio tyrimo organizavimas, ikiteisminio tyrimo užbaigimo būdai.

This master's work analyses the one of the essential and significant stages of criminal proceedings, which was established in the Lithuanian Code of Criminal Procedure— pre-trial investigation. This work examines the most important regulation issue of pre-trial investigation: the initiation of the pre-trial investigation, subjects of pre-trial investigation and their main functions, the organization of pre-trial investigation and the completion methods of pre-trial investigation.

Keyword: pre-trial investigation, initiation of the pre-trial investigation, the subjects of pre-trial investigation, the completion methods of pre-trial investigation.

Turinys

Ižanga.....	4
1. Ikiteisminio tyrimo stadijos samprata ir jos paskirtis.....	6
2. Ikiteisminiame tyrime vyraujantis principai.....	9
3. Ikiteisminio tyrimo subjektai.....	23
3.1. Prokuroras ikiteisminiame tyrime.....	24
3.2. Teisėjas ikiteisminiame tyrime.....	26
3.3. Ikiteisminio tyrimo pareigūnai.....	30
3.4. Kiti ikiteisminio tyrimo dalyviai.....	33
4. Ikiteisminio tyrimo stadijos pradžia, organizavimas bei jo probleminiai aspektai, užbaigimas.....	40
4.1. Ikiteisminio tyrimo pradėjimas.....	41
4.2. Ikiteisminio tyrimo organizavimas ir jo probleminiai aspektai.....	48
4.3. Ikiteisminio tyrimo užbaigimas.....	52
Išvados.....	57
Literatūros sąrašas.....	59
Santrauka.....	64
Summary.....	65

Ižanga

Ikiteisminis tyrimas – proceso stadija, trunkanti nuo sprendimo pradėti ikiteisminį tyrimą iki bylos su kaltinamuoju aktu perdavimo teismui. Ikiteisminis tyrimas yra pirmoji baudžiamojo proceso stadija, ikiteisminio tyrimo pradėjimas reiškia ir baudžiamojo proceso pradėjimą. Ikiteisminio tyrimo teisinis reguliavimas yra numatytas Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 164-220 straipsniuose ir Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2008 m. rugpjūčio 11 d. įsakymu Nr. I-110 (2022 m. vasario 22 d. įsakymo Nr. I-110 redakcija) patvirtintose rekomendacijose dėl ikiteisminio tyrimo pradžios ir jos registravimo tvarkos, o šis buvo papildytas nauja redakcija 2020 m. gruodžio 23 d. įsakymu (Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2020 m. gruodžio 23 d. įsakymas). Šios temos aktualumas pasireiškia tuo, kad ikiteisminio tyrimo stadijos sąvoka iki šiol nepateikiama, nėra aiškiai ir tiksliai apibrėžta bei išnagrinėta, nėra suformuluotų sprendžiamų uždavinių, nors teisinėje literatūroje tai yra laikoma viena iš svarbiausių ir pagrindinių stadijų baudžiamajame procese. Ikiteisminis tyrimas yra reikšmingas tuo, kad jo metu atliekamų procesinių veiksmų pagrindu nustatomos ir išaiškinamos nusikalstamos veikos padarymo aplinkybės, surenkami reikalingi duomenys, kurie leidžia pagrįstai manyti, kad asmuo padarė pavojingą ir baudžiamojo įstatymo uždraustą veiką, padeda užbaigti ikiteisminį tyrimą priimant pagrįsta procesinį sprendimą ir ikiteisminio tyrimo medžiagą perduoti nagrinėti teismui ir procesas pereina į antrąją stadiją — bylos procesą pirmosios instancijos teisme. Laiku ir pagrįstai pradėtas ikiteisminis tyrimas užtikrina, kad asmuo, kuris padarė nusikalstamą veiką, būtų nustatytas, teisingai nubaustas bei negalėtų išvengti baudžiamosios atsakomybės. Kad tai atlikti reikia tinkamai išnagrinėti ikiteisminio tyrimo stadijos sampratą, jos paskirtį teisiniame reguliavime bei tam tikrus ikiteisminio tyrimo svarbius aspektus.

Darbo tyrimo objektas. Šio magistro darbo tyrimo objektas atspindi temos pavadinime — ikiteisminio tyrimo stadijos išnagrinėjimas. Šiame darbe nebuvo nagrinėti tokie aspektai, kaip ikiteisminio tyrimo veiksmas, ikiteisminio tyrimo nutraukimas, ikiteisminio tyrimo terminai bei atskirų ikiteisminio tyrimo subjektų atliekamų proceso veiksmus.

Darbo tyrimo tikslas. Visapusiškai išnagrinėti ir ištirti ikiteisminį tyrimą kaip vieną iš pagrindinių baudžiamojo proceso stadijų reikšmę, ypatumus, organizavimą bei vadovavimo jam, išskirti probleminius aspektus.

Magistrinio darbo uždaviniai:

- 1) aptarti ikiteisminio tyrimo stadijos sampratą ir jos paskirtį;

- 2) išnagrinėti ikiteisminio tyrimo pradėjimo pagrindus
- 3) paaiškinti ikiteisminio tyrimo joje vyraujančius principus
- 4) atskleisti ikiteisminio tyrimo subjektų vaidmenį ir jų pagrindinės funkcijas (prokuroras, pareigūnai, teisėjas) ir kitų subjektų veiklos, susijusius su ikiteisminio tyrimu
- 5) išanalizuoti ikiteisminio tyrimo organizavimo ir vadovavimo jam teisinį reglamentavimą
- 6) apibrėžti ikiteisminio tyrimo užbaigimo būdus

Tyrimo metodai. Šiame darbe buvo naudojami tokie tyrimo metodai: apibendrinimo, loginis bei sisteminės analizės. Siekiant išsamiai paaiškinti ikiteisminio tyrimo sampratą bei jo paskirtį, buvo remiamasi teisės doktrina, analizuojami Lietuvos Respublikos įstatymai naudojant teisės doktrinos pripažintus teisės aiškinimo metodus, pateikiant apibendrinimus ir formuojant išvadas dėl ikiteisminio tyrimo stadijos sampratos. ikiteisminio tyrimo stadijos pradėjimą pagrindų paaiškinimo ir atskleidimo bei ikiteisminio tyrimo būdus.

Svarbiausi šaltiniai. Pagrindiniai šaltiniai, kurie buvo naudojami darbe – Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas (toliau BPK), BPK komentaras, Generalinio prokuroro įsakymais patvirtintos rekomendacijos, taip pat teismų praktika. Nemažas atspirties taškas buvo Godos G., Kazlausko M., Kuconio P. vadovėlis "Baudžiamojo proceso teisė", Ancelio P. "Baudžiamojo proceso ikiteisminis etapas", Jurkos R. "Baudžiamojo proceso principai", Merkevičiaus R. "Baudžiamojo proceso enciklopedija" ir kitų teisės mokslininkų straipsniai, kuriais remiantis buvo analizuojamas ikiteisminio stadijos klausimai. Visi šitie šaltiniai padėjo išanalizuoti ir atskleisti ikiteisminio tyrimo pradėjimo pagrindus bei ikiteisminio tyrimo užbaigimo būdus ir tvarką.

1. Ikiteismininio tyrimo samprata ir jos paskirtis.

Prieš nagrinėjant ikiteisminio tyrimo sampratą ir jos paskirtį būtina apibūdinti, kas yra baudžiamasis procesas, ikiteisminis tyrimas ir jo samprata baudžiamajame procese. Baudžiamasis procesas — nusikalstamų veikų tyrimas ir baudžiamųjų bylų nagrinėjimas teisme, vykstantis įstatymo nustatyta tvarka (Goda G. Kazlauskas M., Kuconis P. 2011 m., p. 11). Taigi terminas «baudžiamasis procesas» apibūdina tvarką, taisykles, procedūras, būdus ir metodus, taikytinus siekiant ištirti ir išspręsti dėl nusikalstamos veikos kilusį konfliktą (Ažubalytė R., Jurka R., Zajančkauskienė J., 2016 m., p. 11).

Reikia paminėti, kad sprendimų priėmimas reiškia tam tikro baudžiamojo proceso etapo (stadijos) pabaigą ir kito pradžių. Ir tada galima teigti, kad proceso stadija — tai proceso veiksmų ir sprendimų, atliekami ir priimami tam tikrame proceso etape sprendžiant tam proceso etapui keliamus uždavinius, visuma.

Ikiteisminis tyrimas — yra pirmoji baudžiamojo proceso stadija, kur yra keliami uždaviniai greitai ir išsamiai nustatyti visas reikšmingas nusikalstamos veikos aplinkybės, nustatyti tą veiką galimai padariusį asmenį, sudaryti sąlygas tinkamam bylos išnagrinėjimui teisme (Goda G. Kazlauskas M., Kuconis P. 2011 m., p. 286).

Teisės mokslininkai dažnai kelia diskusijas ir ne visuomet laikosi identiškos nuomonės dėl galimų išskirti konkrečių baudžiamojo proceso stadijų, tačiau remiantis šiuo metu galiojančių aktualios redakcijos BPK galima būtų išskirti šešias esmines baudžiamojo proceso stadijas: 1) ikiteisminis tyrimas; 2) bylų procesas pirmos instancijos teisme; 3) bylų procesas kasacinės instancijos teisme; 4) bylų procesas apeliacinės instancijos teisme 5) nuosprendžių bei nutarčių vykdymas; 6) proceso atnaujinimas (Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas, 2002 m.). Bet toks skirtumas nėra absoliutus, gali būti atveju, kai tam tikrų proceso stadijų apskritai nebus, pavyzdžiui, apeliacinės ir kasacinės instancijos gali ir nebūti jei nepateiktas atitinkamas skundas. Tarp teisės mokslininkų yra aktualus ir kiek kitoks baudžiamojo proceso skaidymas į dvi autonominės dalis — ikiteisminio tyrimo bei teismo baudžiamųjų bylų nagrinėjimo stadijas (Kuklianskis S., 2005 m., p. 8).

Tačiau BPK nepateikia nei išsamios ikiteisminio tyrimo sampratos, nei jo paskirties, kadangi ikiteisminio tyrimo reglamentavimas šiame kodekse prasideda tik nuo teisės normų, kurios nustato ikiteisminio tyrimo subjektus bei įstaigas. Todėl ikiteisminio tyrimo samprata reikalauja detalesnės analizės nei baudžiamojo proceso stadijos sąvoka.

Ikiteisminio tyrimo metu negali būti siekiama bet kokiomis priemonėmis ir būdais surinkti duomenys, kurie tik apkaltintų asmenį nusikalstamos veikos padarymu. Tie duomenys turi būti renkami, vertinami, tiriama tam tikrą informaciją ir kuri atliekami iki bylos perdavimo teismui nagrinėti. Ikiteisminis tyrimas privalo būti atliktas nešališkai ir tik laikantis nustatytų proceso taisyklių. Ikiteisminio tyrimo metu turi būti renkami duomenys, ne tik kaltinantys asmenį nusikalstamos veikos padarymu, bet ir jį teisinantys (atsakomybę lengvinantys). Viskas kas pasakyta, mano nuomone, yra ikiteisminio tyrimo samprata.

Ikiteisminis tyrimas gali būti suprantamas kaip tam tikra procesinė forma, kuri užtikrina efektyvius įrodymų rinkimo būdus, bei nusikalstamas veikas padariusių asmenų įkaltinimo metodus ir kartu neleidžia patraukti atsakomybėn nekaltų asmenų (Mišeikis Ž., 2005 m., p. 46). Atsižvelgiant, galima pasakyti, kad ikiteisminis tyrimas yra slaptas procesas, kurio metu bandoma išsiaiškinti neviešinant jokių proceso detalių, ar iš tikrųjų buvo padaryta nusikalstama veika, kas ją padarė ir siekiant tą sužinoti, šio proceso metu turi būti renkami tam tikri įrodymai, kurie galėtų pagrįsti nusikalstamų veikų padarymo aplinkybių įvairias teorijas. Slapto pobūdžio veiksmai visur ir visada buvo neatskiriama pavojaingesnių nusikaltimų atskleidimo ir tyrimo priemonė, ir nesvarbu, koku lygiu nevieši veiksmai.

Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas (toliau - KT) "Dėl Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymo 2 straipsnio 12 dalies, 7 straipsnio 2 dalies 3 punkto, 11 straipsnio 1 dalies ir Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 198¹ straipsnio 1 bei 2 dalių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai, Vilnius, 2000 m. gegužės 8 d." pabrėžė, kad asmuo, darydamas nusikalstamas ar kitas teisei prieštaraujančias veikas, neturi ir negali tikėtis privatumo. Žmogaus privataus gyvenimo pasaulio ribos baigiasi tada, kai jis savo veiksmais nusikalstamai ar kitaip neteisėtai pažeidžia teisės saugomus interesus, daro žalą atskiriems asmenims, visuomenei ir valstybei. (Ancelis P., Bučiūnas G., Šalčius M., Šlepetys R., 2016 m., p. 12).

Analizuojant skirtingų autorių straipsnius, galima pasakyti, kad prof. P. Ancelis tiksliausia apibūdina ikiteisminį tyrimą — reglamentuota įstatymu įgaliotų institucijų ir pareigūnų teisėta veikla, kuria siekiama greitai atskleisti ir išsamiai ištirti nusikalstamas veikas, o surinkus pakankamai būtinų duomenų, t.y. taikyti kaltiems asmenims bausmes ir kitokio teisinio poveikio priemones arba nutraukti tyrimą (Ancelis P., Bučiūnas G., Šalčius M., Šlepetys R., 2016 m., p. 11).

Tai reiškia, kad prokuroras ir ikiteisminio tyrimo įstaigos kiekvienu atveju, kai paaiškėja nusikalstamos veikos požymiai, privalo pagal savo kompetenciją, imtis visų numatytų priemonių, kad per trumpiausią laiką būtų atliktas tyrimas ir atskleisti nusikalstama veika ir byla būtų perduota į teismą, kadangi teisminis bylos nagrinėjimas priklauso nuo to, koks parengiamas darbas buvo atliktas ikiteisminio tyrimo stadijos metu, nes perdavus bylą į teismą turi būti galutinai aišku, koks asmuo yra kaltinamas dėl nusikalstamos veikos padarymo ir kuo toks kaltinamas yra grindžiamas. Įstatymu reguliuojant ikiteisminį tyrimą ir jį atliekant turi būti laikomasi Lietuvos Respublikos Konstitucijos (toliau - Konstitucija) normų ir principų, įtvirtinančių "inter alia" (tarp kitų) asmenų lygiateisiškumą, žmogaus laisvės neliečiamumą, draudimą žeminti žmogaus orumą, žmogaus asmens, privataus gyvenimo, būsto neliečiamumą, nuosavybės neliečiamumą, nekaltumo prezumpcija, asmens teisė į teisminę gynybą ir teisė turėti advokatą.

Akivaizdu, kad ikiteisminio tyrimo pradėjimas reiškia baudžiamojo proceso pradėjimą, todėl kad tai yra pirmoji baudžiamojo proceso stadija, vadinasi ikiteisminio tyrimo pagrindiniai uždaviniai bei paskirtis yra tokie patys kaip ir baudžiamojo proceso. BPK 1 straipsnyje, nurodyta, kad "Baudžiamojo proceso paskirtis yra ginant žmogaus ir piliečio teisės bei laivės, visuomenės ir valstybės interesus greitai, išsamiai atskleisti nusikalstamas veikas ir tinkamai pritaikyti įstatymą, kad nusikalstamą veiką padaręs asmuo būtų teisingai nubaustas ir niekas nekaltas nebūtų nuteistas". Taip pat, BPK 2 straipsnyje įtvirtinta, kad "Prokuroras ir ikiteisminio tyrimo įstaigos kiekvienu atveju, kai paaiškėja nusikalstamos veikos požymių privalo pagal savo kompetenciją imtis visų, įstatymų numatytų priemonių, kad per trumpiausią laiką būtų atliktas tyrimas ir atskleista nusikalstama veika" (Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas, 2002 m.).

Taigi galima teigti, kad ikiteisminis tyrimas turi būti pradėtas kiekvienu atveju kai gaunama tikėtina informacija apie galimai padaryta nusikalstama veika ir nėra aplinkybių, kurioms esant ikiteisminis tyrimas yra negalimas. Šios taisyklės išimtys susijusios su atskiromis bylų kategorijomis:

- 1) privataus kaltinimo bylos
- 2) privačiai viešo kaltinimo bylos

Ikiteisminis tyrimas turi būti imamasi įstatyme numatytų priemonių šiems ikiteisminio tyrimo pagrindiniams uždaviniams ir paskirčiai įgyvendinti bei pasiekti.

Igyvendinus šiuos pagrindinius ikiteisminio tyrimo uždavinius, ikiteisminis tyrimas gali būti užbaigiamas, tinkamai įforminamas ir procesas gali pereiti į kitą stadiją, būtent byla su visais reikšmingais ir asmens kaltę pagrindžiančiais duomenimis gali būti nagrinėjama teisme, arba nagrinėjimas tokios bylos, jeigu nustatoma, kad ikiteisminio tyrimo metu procesas buvo pradėtas nepagrįstai ar atsirado tam tikrų kliūčių dėl kurių ikiteisminį tyrimą negalima tęsti, gali nepasiekti teismo.

Teisminio nagrinėjimo stadijoje procesiniai sprendimai priimami remiantis ikiteisminio tyrimo rezultatais ir atitinkamais duomenimis, nustatytais iki teismo.

Galima pagrįstai manyti ir teigti, kad ikiteisminio tyrimo stadijos sąvoka nėra vientisa, įvairių autorių straipsniuose ir teisinėje literatūroje ji yra vertinama savaip. Bet išvada viena, kad ikiteisminis tyrimas - svarbiausia baudžiamojo proceso stadija.

Ikiteisminis tyrimas yra baudžiamojo proceso stadija, tam tikras laiko tarpsnis ar procesas iki bylos nagrinėjimo teisme, kadangi jos metu nustatoma, ar apskritai baudžiamasis procesas pereis visas savo stadijas, ar yra surinkta pakankamai duomenų, kurie turi reikšmės nusikalstamai veikai tirti bei nagrinėti, taip pat išsiaiškinama ar apskritai buvo padaryta veika, turinti nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo požymių ir nustatoma kas galimai padarė tokią veiką.

Apibendrinant, galima pasakyti, kad nuo šioje stadijoje atliekamų veiksmų priklauso viso proceso pasisėkimas.

2. Ikiteisminiame tyrime vyraujantis principai

Norint suprasti baudžiamąjį procesą ir jo esmę, būtina žinoti šio proceso principus ir jo pagrindus, kuriuose įkūnyti esminiai baudžiamojo proceso teisės požymiai. Baudžiamojo proceso principas yra įtvirtintas svarbiausiuose norminiuose aktuose. Baudžiamojo proceso principas — tai bendro (abstraktaus) pobūdžio pamatinė teisės norma, kuria sukonkretina kitos detalizuojančios normos (Jurka R., Ažubalytė R., Gušauskienė M., Panomariovas A., 2009 m., p. 9)

Pagal (Jankauskas K. Teisės principų samprata ir jos įtvirtinimas konstitucinėje jurisprudencijoje. 2004 m. p.175), principas paprastai nenustato konkrečių teisių ir pareigų — tam tikro elgesio modelis apibrėžiamas gana abstrakčiai. Principas atspindi visuomeninės vertybės, siekius ir tikslus. Baudžiamojo proceso principui būdingas pastovumas, sisteminis pobūdis. Teisės principai turi normatyvumo savybę. Visos šios savybės rodo, kad baudžiamojo proceso principai - proceso eiga generuojantis veiksniai,

nuo kurių priklauso paties teisinio proceso kokybė ir apimtis, proceso įgyvendinančių ir procese dalyvaujančių teisės subjektų elgesys, o galiausiai ir teisingo sprendimo baudžiamojoje byloje priėmimas. Galima teigti, kad baudžiamojo proceso principai padeda aiškinti teisės normas: suvokti jų turinį, išspręsti galimus teisės normų prieštaringumo atvejus. Baudžiamojo proceso principai padeda pagrįsti teisės arba įstatymų analogijos galimumą arba negalimumą baudžiamojo proceso teisėje (kolizijų ir teisės spragų šalinimo funkcija).

Esant įstatyminei spragai, skirtingų teisės aktų nesuderinamumui arba sunkumui juos taikant, teismas ikiteisminio tyrimo įstaigos, vykdamas ikiteisminį tyrimą ir nagrinėjant bylą teisme turi griežtai derėti su baudžiamojo proceso principais (Goda G., Kazlauskas M., Kuconis P. Baudžiamojo proceso teisė. 2011 m., p.47).

Toliau darbe bus atskirai aptariami nekaltumo prezumpcijos, proceso viešumo, teisingumo, proceso greitumo principai bei pateikiama kitų principų apžvalga, jų reikšmė ir taikymas ikiteisminiame tyrime.

Nekaltumo prezumpcijos reikšmė ikiteisminiame tyrime. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 44 str. 6 dalyje įtvirtintas nekaltumo prezumpcijos principas, pagal kurį kiekvienas žmogus, kaltinamas padaręs nusikaltimą, laikomas nekaltu tol, kol jo kaltumas neįrodytas. LR Baudžiamojo proceso Kodekso nustatyta tvarka ir nepripažintas įsiteisėjusio teismo nuosprendžiu. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvencijoje 6 straipsnio 2 dalyje įtvirtintas nekaltumo prezumpcijos principas garantuojamas Lietuvos Respublikos Konstitucijos 31 str. 2 dalyje, kurioje nurodoma, kad asmuo laikomas nekaltu, kol jo kaltumas nėra įrodytas įstatymo nustatyta tvarka ir pripažintas įsiteisėjusiu teismo nuosprendžiu. Komentuodamas šią nuostatą J. Prapiestis nurodo: "Nekaltumo prezumpcijos principo esmė ir reikšmė tokia: asmuo laikomas nepažeidusiu Konstitucijos, įstatymų, kitų teisės aktų tol, kol įstatymo nustatyta tvarka neįrodoma priešingai." (Prapiestis D. ir Prapiestis J. Humanizmo principas Lietuvos baudžiamojoje politikoje. 2022 m. p. 268-290)

Taigi, kiekvieno asmens atžvilgiu preziumuojamas nekaltumas. Tai oficiali teisinė asmens padėtis, kurią valstybė, visuomenė, individai privalo gerbti, juos paisyti. Reikia pabrėžti, kad tiek sulaikant, tiek suimant asmenį taip pat tiriant baudžiamąją bylą galioja nekaltumo prezumpcija. Atlikdami tam tikrus procesinius veiksmus pareigūnai privalo laikytis nekaltumo prezumpcijos nuostatų.

Lietuvai ratifikavus Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvenciją (toliau Konvencija), kiekvienas Lietuvoje gyvenantis žmogus savo pažeistoms teisėms apginti, Konvencijos nustatytais sąlygomis ir tvarka gali kreiptis į Europos žmogaus teisių teismą. Europos žmogaus teisių teismas nagrinėjo nemažai bylų, susijusių su nekaltumo prezumpcijos pažeidimu.

Byloje Butkevičius prieš Lietuvą nekaltumo prezumpcijos principo pažeidimas buvo nustatytas todėl, kad dar nesant priimto teismui nuosprendžio apie kaltinamąjį aukšti valstybės pareigūnai kalbėjo kaip apie asmenį, neabejotinai padariusį nusikaltimą.

Su baudžiamosios bylos tyrimu susiję pareigūnai gali išsakyti savo nuomonę apie bylą dar teismui nepriėmus galutinio sprendimo, tačiau tokiu atveju negali būti pažeistas nekaltumo prezumpcijos principas, asmens teisės ir teisėti interesai. Su nekaltumo prezumpcija susijusi labai svarbi taisyklė, draudžianti teismui, prokurorui, ikiteisminio tyrimo pareigūnai perkelti kaltės įrodinėjimo pareigą kaltinamajam.

Nepaisant gana didelės Europos Žmogaus Teisių Teismo praktikos galima teigti, kad nekaltumo prezumpcijos turinys nėra pakankamai ir galutinai apibrėžtas – baigtinio atvejų ir situacijų, kurioms esant šis principas turi reikšmės kai priimami teisiniai sprendimai, sąrašo nėra. Tačiau pagrindiniai šio principo turinio elementai aiškūs. Pirma, šis principas garantuoja, tik pagal įstatyme nustatytas taisykles ištyrus ir išnagrinėjus baudžiamąją bylą asmenį galima pripažinti kaltu dėl nusikalstamos veikos padarymo.

Antra, nekaltumo prezumpcija įpareigoja ypatingai pamatuotai taikyti procesinės prievartos priemones. Jokia prievartos priemonė, skiriama iki nuosprendžio įsiteisėjimo, negali būti traktuojama kaip bausmė ir turėti bausmės elementų.

Trečia, nekaltumo prezumpcija reikalauja procesiniuose dokumentuose, priimamuose prieš apkaltinamojo nuosprendžio įsiteisėjimą, vengti formuluočių apie įrodytą įtariamąją ar kaltinamojo kaltę. Tokių formuluočių turi būti vengiama ir informuojant visuomenę apie tiriamas nusikalstamas veikas.

Ketvirta, nekaltumo prezumpcijos principas glaudžiai susijęs su kitais baudžiamąjo proceso principais: nekaltumo prezumpcijos principo pažeidimas gali reikšti kitų principų pažeidimą, be to pažeidžiant kitus principus dažnai pažeidžiama ir nekaltumo prezumpcija. Kaltu asmuo gali būti pripažintas tik įstatymo nustatyta tvarka, laikantis visų baudžiamąjo proceso principų ištyrus ir išnagrinėjus baudžiamąją bylą. (Lietuvos Respublikos baudžiamąjo proceso kodekso komentaras. Teisinės informacijos centras.

Taip pat neturėtų būti pamirštama, jog pagal Konstituciją nekaltumo prezumpcija galioja ne tik iki apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo, o iki tokio nuosprendžio įsiteisėjimo. Čia nėra vien tik formalus neesminis skirtumas — tarp šių juridinių faktų (nuosprendžio priėmimo ir įsiteisėjimo) gali praeiti pakankamai laiko, jei nuosprendis skundžiamas apeliacinė tvarka. Tokiu atveju nekaltumo prezumpcija nustos galioti nuo apeliacinės instancijos teismo sprendimo paskelbimo dienos, o jei priimtas išteisinamasis nuosprendis ar byla dėl aplinkybių, dėl kurių procesas yra negalimas, bus nutraukta — nekaltumo prezumpcija iš viso nebus paneigta.

Darytina esminė išvada, kad nekaltumo prezumpcijos principas, įtvirtintas Konstitucijos 31 str. 2. dalyje, Konvencijos 6 str. 2 d., BPK 44 str. 6 d., yra vienas iš teisingo baudžiamojo proceso elementų. Nekaltumo prezumpcija bus pažeista jei atitinkamų pareigūnų teiginys, susijęs su asmeniu kuriam pareikšti kaltinimai dėl nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo, atspindi nuomonę, kad jis yra kaltas, prieš tai kai tai buvo įrodyta pagal įstatymą.

Atsižvelgiant į tai kas išdėstyta, galima teigti, kad nekaltumo prezumpcijos principas yra reikšmingas ikiteisminio tyrimo etapui. Nekaltumo prezumpcijos principo įgyvendinimo trūkumas, atleidžiant asmenį nuo baudžiamosios atsakomybės ikiteisminio tyrimo stadijoje, teismo jurisdikcijos priemonėmis kompensuojamas užtikrinant asmens teisę į teisingą teismą. Tol, kol asmuo nėra oficialiai paskelbtas kaltu, negalima iš anksto pasmerkti asmens, kadangi teismo sprendimas ne visuomet būna akivaizdus. Be to, jeigu jau ikiteisminio tyrimo metu asmuo būtų laikomas kaltu, net ir teisme asmenį išteisinus, tam tikra žala jau yra padaroma, kaip, pavyzdžiui, pasikeitęs visuomenės požiūris į asmenį, suprastėjusi asmens reputacija.

Proceso viešumo principas. Teisminio proceso viešumas padeda pasiekti Konstitucijoje įtvirtintus reikalavimus užtikrinti objektyvų, teisingą teisminio nagrinėjimo rezultatą. BPK komentare autoriai, komentuodami BPK 9 str. "Teisminio nagrinėjimo viešumas", nurodo: "Teisminio nagrinėjimo viešumas" - taip pat vienas iš teisinei valstybei būdingų principų – yra įtvirtintas ir Konstitucijos 31 str. 2 d. ir 117 str. 1 d., bei Konvencijos 6 str. 1 d. Taigi, viešumo principas galėtų būti apibūdinamas taip: viešumas šalių ar kitų procese dalyvaujančių asmenų atžvilgiu reiškia jų teisę asmeniškai ir tiesiogiai dalyvauti procese nagrinėjant bylą, t. y. teisę būti akivaizdoje ir dalyvauti byloje teismui atliekant visus procesinius veiksmus, išskyrus sprendimo priėmimą, taip pat teisę

susipažinti su visa bylos medžiaga, o viešumas visuomenės atžvilgiu reiškia visuomenės teisę dalyvauti teismo posėdyje, gauti ir skelbti informaciją apie bylos nagrinėjimą ir bylą nagrinėjant, ir ją išnagrinėjus (Kapočiūtė J. Ar viešumo principas suponuoja tikrąjį viešumą? 2001 m., p.61).

Konstitucijos 22 str. ir Konvencijos 8 str., ir Visuotinės žmogaus teisių Deklaracijos (toliau - Deklaracija) 12 str., ir Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto 17 str., (toliau - Paktas) tiesiogiai įtvirtina teisę į paslaptį, nes pats "neliačiamumas" gali būti suprantamas kaip teisė turėti privataus gyvenimo paslaptį.

BPK 177 str. įtvirtina draudimą viešai skelbti ikiteisminio tyrimo duomenis. Ši priežastis lemia tai, jog baudžiamojo proceso teisės literatūroje neretai išsakoma nuomonė, kad baudžiamojo proceso viešumo principas neapima baudžiamosios bylos ikiteisminio tyrimo stadijos, todėl ikiteisminis tyrimas negali būti laikomas viešu, o draudimas skelbti ikiteisminio tyrimo duomenys turėtų būti laikomas specifiniu baudžiamojo proceso principu. Tačiau su tokia nuomone negalima sutikti, nes viena vertus, proceso viešumo principas būdingas visoms baudžiamojo proceso stadijoms ir ikiteisminio tyrimo stadija nėra išimtis. (Panomariovas A. Parengtinio (ikiteisminio) tyrimo duomenų paslaptis baudžiamajame procese. Jurisprudencija, 2002, t. 29(21); 31–39).

Pavyzdžiui BPK 48 str. 1 d., 181 str., suteikia gynėjui teisę dalyvauti tuose proceso veiksmuose, kurie atliekami su įtariamuoju arba kaltinamuoju; ikiteisminio tyrimo metu susipažinti su tų procesinių veiksmų, kuriuose gynėjas turėjo teisę dalyvauti protokolais, ekspertizių aktais; ikiteisminio tyrimo pareigūnui arba prokurorui, kurio žinioje yra baudžiamoji byla, leidus bet kuriuo momentu susipažinti su bet kuriais ikiteisminio tyrimo duomenimis (įrodymais); BPK 178 straipsnis suteikia ikiteisminio tyrimo tyrėjui galimybę naudotis visuomenės pagalba nusikaltimams išaiškinti, juos padariusiems asmenims nustatyti. Be to, draudimas skelbti ikiteisminio tyrimo duomenis arba informaciją yra taikomas griežtai ribotą laiką, t. y. tol, kol nepasiekiamas norimas tikslas, pavyzdžiui, kol nenustatomi nusikaltimą padarę asmenys ir pan. (Panomariovas A. 2002 m., t.29 (21); 31-39).

Viešumas gali būti tiek visos, tiek ir ribotos apimties. Teisminio nagrinėjimo stadijoje proceso viešumo principas praktikoje pasireiškia beveik visos apimties, o ikiteisminio tyrimo stadijoje šio principo pasireiškimo galimybės gali būti ribojamos. Ikiteisminio tyrimo stadijoje proceso viešumo principas būtų apribotas, jei ikiteisminio

tyrimo pareigūnas arba prokuroras, kurio žinioje yra baudžiamoji byla, nenorėdamas sutrukdyti ikiteisminio baudžiamosios bylos tyrimo, neleistų kaltinamajam (įtariamajam) arba jo gynėjui dalyvauti tam tikruose ikiteisminio tyrimo veiksmuose, laikinai ribotų susipažinimą su tam tikra baudžiamosios bylos medžiaga ir panašiai. Tokiu atveju šie ikiteisminio tyrimo pareigūno arba prokuroro veiksmai turėtų būti vertinami kaip veiksmai, kurie ne pažeidžia, o tik laikinai riboja tam tikrų proceso dalyvių teises.

Visa tai leidžia teigti, kad Lietuvoje baudžiamojo proceso viešumo principas, išskyrus tam tikras išimtis (pvz., kai reikia apsaugoti ikiteisminiam tyrimui, atskiriems asmenims arba visai visuomenei svarbią informaciją), apima ir ikiteisminio baudžiamosios bylos tyrimo stadiją.

BPK 177 str. nustatyta, kad ikiteisminio tyrimo duomenys neskelbtini iš esmės dėl trijų priežasčių;

1) vykstant tyrimui įtariamasis dar laikomas nekaltu ir išankstinis informacijos apie įtariamąjį ar nusikalstamą veiką, dėl kurios padarymo asmuo yra įtariamasis, skelbimas gali pažeisti nekaltumo prezumpciją;

2) ikiteisminio tyrimo duomenų skelbimas gali pažeisti daugelio proceso dalyvių teisę į privataus gyvenimo neliečiamybę;

3) išankstinis informacijos skelbimas gali sutrukdyti sėkmingai atlikti ikiteisminį tyrimą.

BPK 177 str. 2 dalyje nustatyta, kad reikiamais atvejais prokuroras ar ikiteisminio tyrimo pareigūnas įspėja proceso dalyvius ir kitus asmenis, mačiusius atliekamus ikiteisminio tyrimo veiksmus, kad draudžiamam be prokuroro leidimo paskelbti ikiteisminio tyrimo duomenis. Šiuo tikslu iš tokių asmenų gali būti paimamas atitinkamas rašytinis pasižadėjimas su įspėjimu dėl atsakomybės pagal Lietuvos Respublikos BK 247 str.. Taigi įstatymas numato, kad kaltinamojo gynėjas taip pat gali būti įspėtas dėl neleistinumą be atitinkamo leidimo paskelbti ikiteisminio tyrimo duomenis, tačiau tokia pareiga, t. y. neskelbti ikiteisminio tyrimo duomenų, nedera su gynėjo funkcijomis, nes pagrindinė kaltinamojo gynėjo funkcija yra ginti kaltinamojo interesus, o neslėpti sužinotą informaciją nuo savo ginamojo ir kitų asmenų. Manytume, kad kaltinamojo asmens gynėjas ne tik gali, bet ir privalo visą jam žinomą informaciją panaudoti taip, kad būtų apginti jo ginamojo asmens interesai, tuo tarpu reikalavimas, kad advokatas nuo savo kliento slėptų tam tikrą informaciją, turėtų būti laikomas ne tik neteisėtu, bet ir

amoraliau. Kaip tik dėl šios priežasties nei kaltinamajam (įtariamajam), nei jų gynėjams neturėtų būti taikomas įpareigojimas neskelbti viešai neskelbiamos ikiteisminio tyrimo informacijos arba duomenų. Tačiau ši nuomonė galėtų būti pripažinta pagrįsta tik tuo atveju, jei konkrečioje baudžiamojoje byloje po ikiteisminio tyrimo duomenų skraiste nėra siekiama apsaugoti kitų paslapčių (asmens privataus gyvenimo, komercinės, profesinės, valstybės ir kt.). Be to manytina, kad toks įpareigojimas ir rašytinis pasižadėjimas dėl neleistinumo skelbti ikiteisminio tyrimo duomenis (tuo atveju, jei prisidengiant ikiteisminio tyrimo duomenimis nesiekama apsaugoti kitų paslapčių) negali būti taikomas ir paimamas iš įtariamojo, kaltinamojo sutuoktinio, jo artimų giminių, t. y. tų asmenų, kurie turi teisę atsisakyti duoti liudytojo parodymus (BPK 80, 82 str. 2 d.)

Pastaruoju metu Lietuvoje iškilo dar viena problema: ikiteisminio tyrimo duomenų paslapties – informacijos, kurios viešas atskleidimas gali sutrukdyti ikiteisminį tyrimą, iki tam tikro laiko apsauga nuo visuomenės ir teisės į žodžio laisvę suderinimas. Ši problema tampa ypač svarbi, kai kalbama apie žiniasklaidą. (Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymas. 2014. 8 str.)

Maksimalus viešumas, nepriklausomumas, nešališkumas, autoritetų baimės neturėjimas, operatyvumas yra veiksniai, kurie lemia sėkmingą kovą su atskirais nusikaltimais bei nusikalstamumu apskritai. Lygiai tokia patys veiksniai lemia ir sėkmingą žiniasklaidos darbą bei funkcionavimą. Nuo pat nepriklausomybės atkūrimo Lietuvoje žiniasklaida yra laikoma viena iš objektyviausių, nepriklausomų ir patikimų visuomenės institucijų. Tai, kad dažnai būtent žiniasklaida, o ne teisėsaugos institucijos pirmos gauna informaciją, dokumentus ir kitą faktinę medžiagą, susijusią su konkrečia nusikalstama veika, rodo didelį visuomenės pasitikėjimą žiniasklaida. Kad visuomenė labiau pasitiki žiniasklaida, o ne teisėsaugos institucijomis, galima paaiškinti tuo, jog;

1) ikiteisminio tyrimo institucijų darbo tikslas yra faktinių duomenų, turinčių įrodomąją galią, surinkimas, kurių pagrindu galima įrodyti nusikalstamą asmens veiką, tuo tarpu žiniasklaidai užtenka tikėtinų faktų arba prielaidų ir todėl ji nėra tokia skrupulinga skelbdama bei aiškindama įvykius, faktus, reiškinius;

2) Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo 8 str. suteikia teisę žiniasklaidos priemonėms ir atskiriems žurnalistams neatskleisti informacijos šaltinio, todėl žiniasklaida įgyja papildomų galimybių naudotis konfidencialiais arba kitokiais šaltiniais.

Deja, dėl tam tikrų objektyvių ir subjektyvių priežasčių žiniasklaida ne visada sugeba išlaikyti aukštus veiklos standartus.

Galima teigti, jog viešumo principas ikiteisminio tyrimo stadijoje veikia minimaliai bylos nagrinėjime. Ikiteisminio tyrimo duomenų paslaptis padeda užtikrinti sėkmingą nusikalstamų veikų ikiteisminiame tyrime, kuriuo yra suinteresuoti ne tik nusikalstamą veiką siekiantys ištirti pareigūnai, bet ir pati visuomenė. Visiškas viešumas ikiteisminiame tyrime galimai sukeltų didelių problemų proceso sėkmei.

Proporcingumo principas. Proporcingumo principas yra vienas iš bendrųjų teisinių principų, jis labai aktualus būtent ikiteisminiam etapui, nes čia atliekama daugiausia tyrimo veiksmų ir taikomos procesinės prievartos priemonės. Šis principas nurodomas Lietuvos BPK 11 str., taip pat atskleidžiamas dar ir BPK 122 str. 7 dalyje, apibrėžiant suėmimo skyrimo pagrindus ir sąlygas. Šis principas yra suformuluotas doktrinoje, pažymėjus, kad konstitucinis proporcingumo principas yra vienas iš konstitucinio teisinės valstybės principo elementų (Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 29 d., 2005 m. rugsėjo 19 d.).

Šio principo idėja ta, kad turi būti draudžiama per daug griežtai varžyti teisės subjektų teises, laisves ar interesus. Bet kokia valstybės institucijų taikoma poveikio priemonė, kad ir kokia ji būtų – administracinė, baudžiamoji, baudžiamoji procesinė ir pan. - turi būti adekvati siekiamam šios poveikio priemonės tikslui. Turi būti pasirenkamos tokios atitinkamo gėrio apsaugos priemonės bei būdai, kurie savo pobūdžio ir turiniu darytų kiek įmanoma minimalų neigiamą, nepageidaujamą poveikį asmeniui, kurio teisės ar laisvės yra suvaržomos. Visa tai galėtų būti interpretuojama kaip galimybė taikyti apribojimus tik tada, kai tai būtina demokratinėje visuomenėje ir yra svarbiau už asmens teises ir laisves. Šis apribojimas turi būti proporcingas ir apribojimo turinio atžvilgiu – net ir esant pagrįstoms sąlygoms riboti tam tikras vertybes, tokio ribojimo turinys turi būti adekvatus (Jurka R., Ažubalytė R., Gušauskienė M., Panomariovas A. 2009 m., p. 152-153)

Kaip minėta, proporcingumo principas yra bendrasis teisės principas, vis dėlto jo svarba baudžiamajam procesui yra išskirtinė. Šio principo laikymasis baudžiamajame procese reiškia pareigą priimant kiekvieną sprendimą, susijusį su žmogaus teisių suvaržymu, kruopščiai tikrinti, ar toks suvaržymas nebus per griežtas. Toks tikrinimas turi būti atliekamas atsižvelgiant į kelis aspektus: (Goda G., Kazlauskas M., Kuconis P., 2011 m., p. 55)

1) ar taikant kokią nors priemonę gali būti pasiekti tikslai, kurių siekiant buvo nuspręsta taikyti tą priemonę;

2) ar tie patys tikslai negali būti pasiekti taikant švelnesnes priemones;

3) ar rezultatas, kuris bus pasiektas, pritaikius priemonę, bus pakankamai reikšmingas palyginus su suvaržymais, kurios turės patirti asmuo, kurio atžvilgiu ta priemonė bus pritaikyta.

Dabar apibūdinsiu tuos aspektus ir jų reikšmę. Pirmasis aspektas reiškia, kad žmogaus teisių suvaržymas yra galimas tik tuomet, kai neabejojama, kad tuo suvaržymu gali būti pasiektas tam tikras tikslas ar prisidėta prie to. Negalima taikyti prievartos vadovaujantis mintimi, kad jeigu kokia nors priemonė neduos rezultato, bet kuriuo atveju ir nepakenks bylos tyrimui ar nagrinėjimui. Pavyzdžiui, negalima taikyti suėmimo neturint tam jokio pagrindo, vien tik manant, kad įtariamąjį laikant kameroje vykdyti tyrimą bus patogiau.

Antras šio principo aspektas reikalauja, kad nuosprendis siekti tikslo panaudoti prievartos priemones pirmiausia turi būti tikrinama švelniausių priemonių panaudojimo galimybė ir tik įsitikinus, kad tam tikram rezultatui pasiekti reikia taikyti griežtesnes priemones, priimti sprendimą dėl pastarųjų taikymo. Pavyzdžiui BPK 122 str. 7 dalyje nustatyta, kad suėmimas gali būti skiriamas tik tuomet, kai švelnesnėmis kardomosios priemonėmis negalima pasiekti reikiamų tikslų.

Trečiasis aspektas įpareigoja siekiamą rezultatą lyginti su prievartos griežtumu. Kuo sunkesnė nusikalstama veika tyriama, tuo griežtesnių prievartos priemonių panaudojimas gali būti pateisintas. Pavyzdžiui, proporcingumo principas būtų pažeidžiamas, jei nedidelės vagystės padarymo atveju būtų taikomos prievartos priemonės (skiriamas suėmimas, kitos kardomosios priemonės, daromos kratos, poėmiai ir panašiai.) tiek pat ir tiriant prekybos narkotikais bylą. Antra vertus, net ir tiriant sudėtingas bylas dėl sunkių nusikaltimų padarymo negali būti piktnaudžiaujama prievartos priemonių taikymu. Neleistina taikyti griežtas priemones, kuriomis siekiama daugiau reikšmės tyrimui negalinčio turėti rezultato, pavyzdžiui, skiriant surasti ne itin svarbų įrodymą. Visada turi būti priemonės ir rezultato atitikimas (Goda, G. Vertybiniai prioritetai baudžiamajame procese. 2014 m.).

Proporcingumo principas apibrėžia, kaip nepagrįstai didelės prievartos uždraudimo principą. (Goda G. Kardomasis kaltinimas ir žmogaus teisių apsauga lyginamoji teisinė

analizė. 1995 m.). Kaip matyti iš šio principo turinio, valstybė, siekdama apsaugoti tam tikrus gėrius, iš esmės nedraudžia varžyti žmogaus teisių, laisvių arba interesų, tačiau jeigu jau taip daroma, visa tai turi būti teisėta, pagrįsta ir subalansuota. (Merkevičius R. Baudžiamasis procesas: įtariamojo samprata. 2008 m., p. 82-83).

Ikiteisminis tyrimas – dinamiškas procesas, kurio metu gali kisti pagrįstas poreikis taikyti procesines prievartos priemones. Toks poreikis ir jo pagrįstumas turi būti vertinami atsižvelgiant į tyrimo eigą, jo metu gaunamus duomenis. Siekis užtikrinti visuomenės saugumą, užkirsti kelią viešosios tvarkos pažeidimas, nusikaltimams, apsaugoti kitų asmenų teise ir laisves, nustato žmogaus teisių varžymo ribas baudžiamajame procese yra prielaida varžyti žmogaus teises ir laisve prievartos priemonėmis. (Losis E. Įrodinėjimo dalykas taikant prievartos priemones. Baudžiamasis procesas: nuo įrodinėjimo iki teorijos. 2011 m. p. 277). Kaip matyti, bendras prievartos priemonių tikslas – suvaržant žmogaus teises ir laisves sudaryti prielaidas normaliai, netrukdomas proceso eigai, siekiant įgyvendinti baudžiamąjį proceso tikslus. Tuo tarpu prievartos priemonės esmė – konkrečios asmens teisės ar laisvės suvaržymas. Bet kuris proceso veiksmas galimas, kaip atitinkantis proporcingumo kriterijų, jeigu visuomenės interesas išaiškinti nusikalstamą veiką ir ją padariusį asmenį, nei jį nubausti, yra svaresnis už teisę pažeidusio asmens interesą. (Goda G. Kardomasis kalinimas ir žmogaus teisių apsauga lyginamoji teisinė analizė. 1995 m., p. 21).

Apibendrinus galima teigti, kad proporcingumo principas draudžia atitinkamiems subjektams piktnaudžiauti savo teisėmis, atliekant procesinius veiksmus, numato reikalavimą nustatyti balansą tarp suvaržymų ir siekiamų tikslų. Tai norminė nuostata, apsauganti žmogaus teises ir laisves nuo per didelės prievartos. Laikytis šio principo baudžiamajame procese, reiškia pareigą, priimant kiekvieną sprendimą, susijusį su žmogaus teisių suvaržymu, kruopščiai tikrinti, ar toks suvaržymas yra pateisinamas ir pagrįstas.

Rungimosi principas. BPK 7 straipsnio 1 dalyje kalbama tik apie rungimosi principo taikymą teisminėse proceso stadijose, tačiau šis principas, nors ir siauriau, veikia ir ikiteisminio tyrimo metu.

Ikiteisminio tyrimo tvarką reglamentuojančios BPK normos numato, kad veikiant rungimosi principui atlikti daugelį proceso veiksmų ir priimti sprendimus turi ikiteisminio tyrimo teisėjas. Rungimosi principas, pavyzdžiui, veikia ikiteisminio tyrimo teisėjui sprendžiant suėmimo paskyrimo ar jo termino pratiesimo klausimus, apklausiant

liudytojus ar nukentėjusiuosius, posėdyje sprendžiant dėl ikiteisminio tyrimo nutraukimo. Ikiteisminio tyrimo pareigūno ar prokuroro atliekami proceso veiksmai su rungimosi principo veikimu susiję daug mažiau. Tačiau vykstant ikiteisminiam tyrimui proceso dalyviai turi pakankamai plačias galimybes daryti įtaką ikiteisminiam tyrimui atlikti pateikdami reikšmingus bylai tirti duomenis, reikšdami įvairius prašymus. Taip pat laikytina rungimosi principu (Jurka R., Ažubalytė R., Gušauskienė M., Panomariovas A. 2009 m., p. 117).

Yra klaidinga teigti, kad rungimosi principas baudžiamajame procese veikia arba iš viso neveikia. Šis principas veikia kiekvienos valstybės baudžiamajame procese, tačiau skirtingai. Didžiausią reikšmę rungimosi principas turi nagrinėjant bylą prisiekusiųjų teisme, ypač bendrosios teisės (common law) tradicijos valstybėse (JAV, Didžiojoje Britanijoje ir kt.), kur bylos baigtis iš esmės priklauso nuo to, kuri šalis turi daugiau įrodymų ir geriau juos pateikia. Tokiose valstybėse teismas paprastai naujų įrodymų neišreikalauja ar aktyviai nedalyvauja tiriant teismo dalyvių pateiktus įrodymus (Goda G., Kazlauskas M., Kuconis P., 2011 m., p. 59).

Palskys E. pateikia tokią rungimosi principo sampratą: “Šis principas reiškia, kad: pirma, nagrinėjant bylas, kaltinimo, gynybos ir bylos išsprendimo funkcijos yra atskirtos ir jų vykdyti tas pats organas ir pareigūnas negali. Antra – kaltinimo ir gynybos šalys nagrinėjant bylą turi lygias teises teikti įrodymus, dalyvauti tiriant įrodymus, pareikšti prašymus, ginčyti kitos šalies argumentus, ir pareikšti nuomonę visais klausimais, kylančiais nagrinėjant bylą ir turinčiais reikšmės jai teisingai išspręsti. Rungimosi principas – tai kaltinimo ir gynybos šalių rungtynės, argumentų, faktų ir įrodymų kova. Teismas vertina kiekvienos šalies argumentus, nustato, kurie patikimesni, svaresni ir priima atitinkamą sprendimą (Palskys E., Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso įstatymų raida 1990 - 1994 metais. 1995 m., Nr. IV, p. 94-113).

Taigi, rungimosi principas veikia siauriau, nes bylos išsprendimas priklauso ne tik nuo to, kaip šalys rungtyniauja, bet ir nuo paties teismo iniciatyva atliekamų veiksmų. Tačiau aktyvus teismas visiškai nepaneigia rungimosi principo:

1) bylos nagrinėjimo teisme dalyviai naudojami lygiomis teisėmis reikšti nušalinimus, teikti įrodymus, reikšti prašymus, apskųsti teismo sprendimus ir kt;

2) procesinės funkcijos procese yra aiškiai atskirtos: kaltina prokuroras, kaltinamasis ir gynėjas ginasi, o teismas priima byloje sprendimą ir taip vykdo teisingumą.

BPK 6 straipsnio 2 ir 3 dalyse yra įtvirtintas asmenų lygybės prieš įstatymą principas, kuris labai glaudžiai susijęs su rungimosi principu. Nesant šalių procesinės lygybės rungimasis būtų neįmanomas.

Svarbu yra ne tik deklaruoti rungimosi principą, bet ir sudaryti sąlygas jį realizuoti, todėl vertėtų atkreipti dėmesį į įstatymo BPK normas, užtikrinančias šio principo realizavimą. BPK 21 str. 4 d. teigiama, kad įtariamasis turi teisę: žinoti, kuo jis įtariamasis; nuo sulaikymo ar pirmosios apklausos momento turėti gynėją; duoti parodymus; pateikti tyrimui reikšmingus dokumentus ir daiktus; pateikti prašymus; pareikšti nušalinimus; susipažinti su ikiteisminio tyrimo medžiaga; apskusti ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro ar ikiteisminio tyrimo teisėjo veiksmus bei sprendimus. Kaltinamojo teisės, tarp kurių yra ir teisė pateikti prašymus, pareikšti nušalinimus, teikti įrodymus ir dalyvauti juos tiriant, nagrinėjimo teisme metu užduoti klausimus, duoti paaiškinimus apie teismo tiriamas bylos aplinkybes ir pareikšti savo nuomonę dėl kitų nagrinėjimo teisme dalyvių pareikštų prašymų, išdėstytos BPK 22 str. 3 d., BPK 28 str. 2 d. apibrėžtos nukentėjusiojo ir jo atstovo teisės, kurių tarpe yra teisė teikti įrodymus, pateikti prašymus, pareikšti nušalinimus, dalyvauti bylą nagrinėjant teisme. Skirtingai nuo įtariamojo ir kaltinamojo, nukentėjusysis privalo duoti parodymus BPK 28 str. 3 d. Taigi, visiems proceso dalyviams, turintiems tam tikrų interesų nagrinėjant bylą, BPK yra numatytos vienodos galimybės atlikti esminius proceso veiksmus: teikti įrodymus ir dalyvauti juos tiriant. Pavyzdžiui, įtariamasis, jo gynėjas, ar nukentėjusysis turi teisę raštu prašyti prokurorą atlikti BPK numatytus veiksmus (BPK 178 str. 2 d.). Be to, įtariamasis, jo gynėjas ar nukentėjusysis bei jo atstovas turi teisę dalyvauti jų prašymu atliekamuose ikiteisminio tyrimo veiksmuose, apklausų metu užduoti klausimus, susipažinti su jų prašymų atliktų tyrimo veiksmų protokolais, teikti pastabas dėl šių protokolų turinio (BPK 178 str. 6 d.). Kartu su kaltinamuoju aktu į teismą prokuroras privalės siųsti ne visą, o tik tą bylos medžiagą, kuri, prokuroro manymu, teismui galės būti reikalinga priimant nuosprendį. Prokuroras neturi teisės neperduoti teismui tos bylos medžiagos, kuri buvo surinkta įtariamojo, jo gynėjo ar nukentėjusiojo arba jo atstovo prašymu.

Ikiteisminio tyrimo etapuose sukuriama palankiausia sąlyga realizuoti rungimosi principą, nes abi šalys stoja prieš objektyvų ir tyrimo baigtimi nesuinteresuotą bei išankstinių nuostatų neturintį teismą, kur turi lygias galimybes apginti savo interesus. Turint omenyje, kad gynyba gali apskusti praktiškai kiekvieną ikiteisminio tyrimo veiksmą ikiteisminio tyrimo teisėjui, manytina, kad ikiteisminio tyrimo stadijoje

rungimosi principo realizavimas visai įmanomas. Todėl kuo anksčiau ikiteisminio tyrimo stadijoje šalims bus užtikrinta galimybė kreiptis į teismą, tuo efektyviau bus ginamos jų teisės ikiteisminiame tyrime, nors rungimosi principas jame ir neveiks visa apimtimi. Rungimosi principas vis plačiau taikomas ikiteisminio tyrimo stadijoje būtent dėl ikiteisminio tyrimo teisėjo atliekamų proceso veiksmų ir gynybos galimybių plėtos (Ancelis P. Baudžiamojo proceso ikiteisminis etapas. 2007 m., p.70.).

Apibendrinant ikiteisminiame tyrime veikiantis rungimosi principas, galima teigti, kad tai viena iš teisingo bylos nagrinėjimo sąlygų, kai sudarytos galimybės tiek kaltinančiajai pusei pulti, tiek kaltinamai pusei gintis. Runginamasis principas yra labiausia matomas teismo nagrinėjimo stadijoje.

Greitumo principas. Analizuojant greitumo principo turinį pirmiausia pastebėtina tai, jog greitumo principas iš esmės paprastai nėra siejamas su iš anksto numatytais konkrečiais terminais, per kuriuos turėtų būti įgyvendintas baudžiamasis procesas. Neabejotinai įstatymas numato tam tikrus atskirų procesinių veiksmų atlikimo terminus, tačiau vis tiek pagal esamą reglamentavimą šis principas labiau orientacinio pobūdžio principas, kuris pabrėžia greito proceso svarbą atsižvelgiant į kiekvienos konkrečios bylos aplinkybes. Be kita ko, kartu pastebėtina ir tai, kad tiek teorijoje, tiek praktikoje analizuojamas principas įvardijamas ganėtinai įvairiai, tačiau vis tiek laikomasi nuomonės, kad įvardijimas kaip „procesas per kuo trumpiausią laiką“ bene tiksliausiai nusako šio principo idėją (Jurka R., 2009 m., p. 189).

Proceso išsamumo ir greitumo principai galioja visoms baudžiamojo proceso stadijoms, jų reikalavimai yra svarbūs tiek ikiteisminio tyrimo įstaigoms, tiek teismo veikloje. Tačiau šių principų ypač svarbu laikytis atliekant ikiteisminį tyrimą, nes dėl ikiteisminio tyrimo pareigūno darbo specifikos, ribojamo viešumo ir kitų aplinkybių tiesos nustatymas atskleidžiant nusikalstamą veiką turi užtikrinti patikimas garantijas. Šių principų pažeidimas ikiteisminiame tyrime ar nagrinėjant bylą teisme gali būti pagrindu nuosprendžiui panaikinti kasacinės instancijos teisme, grąžinti bylą iš naujo tirti nuo ikiteisminio tyrimo stadijos.

Ikiteisminio tyrimo pareigūnas privalo vienu metu iškelti ir patikrinti kelias versijas. Pasitvirtinus vienai versijai, turi būti kruopščiai ir nuodugniai patikrinamos visos su šia versija susijusios aplinkybės.

Ikiteisminio tyrimo pareigūnai turi laikytis visų baudžiamojo proceso įstatymuose bei

teorijoje numatytų taisyklių, nedaryti klaidų ir kuo tiksliau išaiškinti bylos aplinkybės bei pritaikyti tinkamą įstatymą per kuo trumpiausią laiką. BPK 44 str. 5 d. įtvirtinta nusikalstamos veikos padarymu kaltinamo asmens teisė, kad jo byla būtų išnagrinėta per kuo trumpiausią laiką lygybės ir viešumo sąlygomis. Kiekvienu atveju turi būti siekiama kad procesas būtų vykdomas kaip įmanoma sparčiau. Proceso greitumas yra esminė teisingumo uždaviniu įgyvendinimo sąlyga. Ikiteisminį tyrimą atliekantys pareigūnai privalo stengtis, kai ikiteisminio tyrimo metu reikšminga medžiaga būtų renkama, o surinkta medžiaga būtų perduota teismui kaip įmanoma greičiau. Kuo trumpiau trunka procesas, tuo didesnė tikimybė, kad byloje bus priimtas teisingas sprendimas – bėgant laikui įrodinėjimo procesas tampa sudėtingesnis: asmeniniai įrodymai gali netekti įrodomosios reikšmės, pavyzdžiui, dėl apklausiamų asmenų nesugebėjimo praėjus laikui prisiminti reikšmingas bylos detales; daiktai gali sugesti, gali kilti problemų juos saugant ir pan. (Goda G. 2011 m., p.65)

Atsižvelgiant į tai, kad procesas psichologiškai slegia kaltinamąjį, kas asmuo nepatirtų psichologinės įtampos, įvairių išgyvenimų (Goda G. 2011 m., p.64), sukelia jam kitų neigiamų pasekmių, akivaizdžiai per ilgas bylos tyrimas ir nagrinėjimas gali būti vertinamas kaip žmogaus teisių pažeidimas (Konvencija 6 str. 1 d.). 2011.01.18 Lietuva Europos žmonių teisių teismui (toliau – EŽTT) jau buvo pralaimėjusi 16 bylų dėl reikalavimo išnagrinėti baudžiamąją bylą per įmanomai trumpiausią laiką pažeidimo (Goda G. 2011 m., p. 64). Aptariant proceso greitumo principą atkreiptinas dėmesys į tai, kad BPK 176 str. 1 d. yra nustatyti terminai tik ikiteisminio tyrimo stadijai, tačiau šiame straipsnyje numatyti terminai gali būti pratęsimi; pratėsimu skaičius neribojamas ir ikiteisminis tyrimas turi būti atliktas per kuo trumpiausius terminus. Ši nuostata svarbi siekiant visapusiškai, pilnai ir objektyviai išnagrinėti bylą. Kad nebūtų pažeidžiamas proceso greitumo principas to paties straipsnio 2 d. nustatoma, jog generalinio prokuroro nustatyta tvarka prokurorai privalo kontroliuoti, kaip laikomasi šio straipsnio 1 d. nustatyto reikalavimo. BPK 215 str. nustatyta tvarka, kad jei per šešis mėnesius po pirmosios įtariamojo apklausos ikiteisminis tyrimas nebaigiamas, įtariamasis, jo atstovas ar gynėjas gali paduoti skundą ikiteisminio tyrimo teisėjui, teigdami, kad ikiteisminis tyrimas yra vilkinamas. Ikiteisminio tyrimo teisėjas, saugodamas įtariamojo teises, gali nutraukti ikiteisminį tyrimą remdamasis vien tik tuo pagrindu, kad jis trunka pernelyg ilgai.

Galima teigti, kad reikalavimas atlikti tyrimą it atskleisti nusikalstama veika per

trumpiausią laiką įpareigoja prokurorą, ikiteisminio tyrimo įstaigas, teismus visus procesinius veiksmus byloje atlikti be pateisinamo delsimo. Greitai tiriant ir nagrinėjant bylas taip pat patenkinamas ir visuomenės interesas. Todėl įstatymo numatyti terminai irgi yra svarbus veiksnys užtikrinant ikiteisminio tyrimo įstaigų ir teismo darbo kokybę. Bendrieji ikiteisminio tyrimo ir teismo terminai intensyvina tyrimą, byloje sudaro palankias galimybes operatyviai surinkti ir patikrinti įrodymus, išsamiai ir visapusiškai išspręsti bylą teisme. Taip pat greitas nusikalstamos veikos atskleidimas ir bylos išnagrinėjimas teisme būtinas siekiant užtikrinti įtariamojo, kaltinamojo, nukentėjusiojo ir kitų baudžiamojo proceso dalyvių teisėtus interesus.

Teisė į teisingą procesą. Tai universalus principas, saugantis ir puoselėjantis asmens gerovę bet kuriame teisiname procese, bet kuriame šio proceso etape, nesvarbu, kokia to asmens teisinė padėtis. Kiekvieno asmens teisė į teisingą teismą reiškia jo teisė į teisinį procesą lygiomis galimybėmis su kitais asmenimis. Teisė į nepriklausoma, nešališką ir pagal įstatymą sudarytą teismą, teisė į procesą jam suprantama kalba, teisė į procesą per įmanomai trumpiausią laiką, teisė į teisinę pagalbą, teisė į tinkamą atstovavimą ir t.t. (Riomeris M. Dienoraštis. 2007 m., p.17). Proceso teisingumo (sąžiningumo) ar teisės į teisingą (sąžiningą) bylos išsprendimą principas įtvirtintas Konstitucijos 31 str. 2 d., Konvencijos 6 str. 1 d., 1966 m. Pakto 14 str 1 d., BPK 44 str. 5 d.

Teisingo bylos nagrinėjimo principo turinys yra sudėtinis, o tai reiškia kad vieno kurio nors jo turinio elemento nepaisymas ar netinkamas įgyvendinimas suponuoja abejonę, ar asmens teisė į teisingą teismą apskritai nėra pažeidžiama ar suvaržoma. Asmens teisė į teisingą teismą demokratinėje valstybėje suprantama kaip teisė į visų konstitucinių asmens interesų garantijų visumą. Ši teisė dar kitaip vadinama teisė į tinkamą procesą, reiškiantį, jog kiekvienas žmogus turi teisę į tokį procesą, kurio metu su juo bus elgiama sąžiningai bei pagarbiai (Jurka R. Teisė į teisingą teismą. 2005 m., p. 33).

Proceso teisingumo (sąžiningumo) principas pažeidžiamas, jei asmuo provokuojamas padaryti nusikalstamą veiką, o po to už jos padarymą traukiamas baudžiamojon atsakomybėn. Šiuo požiūriu proceso teisingumo (sąžiningumo) principas yra itin aktualus, kai ikiteisminio tyrimo pareigūnai atlieka veiksmus neatskleisdami savo tapatybės (BPK 158 str.) arba atliekami nusikalstamą veiką imituojantys veiksmai (BPK 159 str.). Atliekant nurodytus veiksmus teisėsaugos pareigūnai neturi teisės bet kokia forma skatinti asmenį, prieš kurį tie veiksmai nukreipti, ryžtis padaryti nusikalstamą

veiką. Tiek Konstitucijoje, tiek Konvencijoje teisingo (sąžiningo) proceso reikalavimas siejamas tik su teismo procesu. Tačiau Europos žmogaus teisių teismas (toliau – EŽTT) yra nusprendęs, kad šis principas taikytinas visoms proceso stadijoms, todėl jis laikytinas viso proceso, o ne atskirų jo stadijų principu. Tai reiškia, kad teisingas turi būti visas procesas nuo pat jo pradžios, įskaitant ir reikšmingų bylai tirti bei nagrinėti duomenų rinkimo būdus. Teisingo (sąžiningo) proceso reikalavimo turi būti laikomasi visuose procesuose – nuo paprasčiausios iki sudėtingiausios bylos.

3. Ikiteisminio tyrimo subjektai

Ikiteisminis tyrimas yra pirmoji baudžiamojo proceso stadija. Jis apibūdinamas kaip BPK reguliuojama ikiteisminio tyrimo subjektų veikla, vykdoma atskleidžiant ir tiriant nusikalstamas veikas (Lietuvos teisinės institucijos. Moksl. red. E. Kūris. Vilnius, 2011 m., p.338).

Įstatymu reguliuojant ikiteisminį tyrimą ir jį atliekant turi būti laikomasi Konstitucijos normų ir principų, įtvirtinančių asmenų lygiateisiškumą, žmogaus laisvės neliečiamumą, draudimą žeminti žmogaus orumą, žmogaus asmens, privataus gyvenimo, būsto neliečiamumą, nuosavybės neliečiamumą, nekaltumą prezumpciją, asmens teisę į teisinę gynybą ir teisę turėti advokatą. Ikiteisminis tyrimas turi būti atliktas objektyviai, kvalifikuotai, nešališkai, išsamiai, per šį tyrimą turi būti surinkta tiek informacijos, kad jos pakaktų teisingai išspręsti baudžiamąją bylą teisme. Ypač pabrėžtina, kad per ikiteisminį tyrimą priimami sprendimai turi būti aiškūs, pagrįsti teisiniais argumentais (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2016 m. sausio 16 d. nutarimas).

Ikiteisminio tyrimo subjektus galima išskirti į tris grupes: 1) valstybės institucijos bei pareigūnai; 2) baudžiamojo proceso dalyviai siaurąja prasme (kurie turi suinteresuotumą bylos baigtimi: įtariamasis, nukentėjusysis); 3) kiti baudžiamajame procese dalyvaujantys asmenys, neturintys suinteresuotumo bylos baigtimi (liudytojas, ekspertas, vertėjas).

Bendrajai prasme, ikiteisminio proceso subjektais yra laikomi tos valstybės institucijos ir pareigūnai, bei tie asmenys, kurie baudžiamajame procese turi tam tikras teises ir pareigas (Goda G., Kazlauskas M., Kuconis P., 2011 m., p.300). Visus ikiteisminio tyrimo subjektus pagal subjektų procesinės veiklos paskirtį galima suskirstyti į grupes:

- 1) valstybinės institucijos ir pareigūnai;
- 2) baudžiamojo proceso dalyviai;

3) kiti baudžiamajame procese dalyvaujantys asmenys.

Pirmajai subjektų grupei priklauso prokuroras, ikiteisminio tyrimo teisėjas, ikiteisminio tyrimo pareigūnai.

3.1. Prokuroras ikiteisminiame tyrime

Konstitucijos 118 straipsnyje 1 d. įtvirtinta, kad ikiteisminį tyrimą organizuoja ir jam vadovauja, valstybinį kaltinimą baudžiamosiose bylose palaiko prokuroras. Didžiausia atsakomybė už sėkmingą ikiteisminio tyrimo stadijos uždavinių išsprendimą tenka prokurorui. Iš trijų ikiteisminio tyrimo pareigūnų būtent prokuroras turi galimybės daryti didžiausią įtaką ikiteisminiam tyrimui. Ikiteisminio tyrimo pareigūnai veikia prokuroro pavedimu ar su juo žinia. Jie privalo vykdyti visus prokuroro nurodymus. Visus tyrimo veiksmus pareigūnai atlieka prokuroro kontroliuojami (BPK 170 str. 2 d.). Prokuroras valstybinis pareigūnas, kuris yra nepriklausomas nuo kitų valstybės valdžios institucijų, pareigūnų, politinių partijų, visuomeninių organizacijų ir kitų asmenų bei pagrindas jam yra tik įstatymas. Tai reiškia, kad joks neteisėtas poveikis prokuroro priimtiems sprendimams ar veiksams negali būti daromas, kitaip tariant, draudžiama kištis į prokuroro veiklą. Pagal BPK, prokuroras yra Lietuvos Respublikos generalinis prokuroras ir jam pavaldūs prokurorai, dalyvaujantis baudžiamajame procese pagal savo kompetenciją BPK 35 str.

Gavęs ikiteisminio tyrimo įstaigos pareigūno pranešimą, prokuroras sprendžia, kas turi atlikti tyrimą. Prokuroras gali nuspręsti; pats atlikti visą ikiteisminį tyrimą ar atskirus jo veiksmus (Goda G., 2003 m., p. 413); pavesti atlikti ikiteisminio tyrimo veiksmus ikiteisminio tyrimo įstaigai, kuri praneša prokurorui apie pradėta ikiteisminį tyrimą; pavesti atlikti ikiteisminio tyrimo veiksmus kitai ikiteisminio tyrimo įstaigai BPK 171 str 2 d. Prokuroras gali nurodyti, kokia kryptimi turi vykti tyrimas, kokios versijos turi būti tikrinamos, kokie tyrimo veiksmai turi būti atliekami, kokias procesinės prievartos priemonės reikia taikyti.

Prokuroras, įsitikinęs, jog ikiteisminio tyrimo metu surinkta pakankamai duomenų, pagrindžiančių įtariamojo kaltę dėl nusikalstamos veikos padarymo, paskelbia įtariamajam, ir jo gynėjui, nukentėjusiajam, civiliniam ieškovui, civiliniam atsakovui ir jų atstovams praneša, kad ikiteisminis tyrimas pabaigtas ir jie turi teisę susipažinti su ikiteisminio tyrimo medžiaga bei pateikti prašymus papildyti ikiteisminį tyrimą. Baigdamas ikiteisminį tyrimą prokuroras privalo įsitikinti, ar yra pagrindas baigti

ikiteisminį tyrimą, tada parašo kaltinamąjį aktą, kurį kartu su bylos medžiaga prokuroras perduoda teismui (Jurka R. 2005 m., p. 34)

Prokuroras nutarimu taip pat įgaliotas skirti, panaikinti, kardomąsias priemones bei pakeisti kardomosios priemonės sąlygas. Šiek tiek labiau žmogaus teisės varžančios procesinės prievartos priemonės gali būti taikomos tik prokuroro ar ikiteisminio tyrimo teisėjo sprendimu.

Pagal proceso dalyvių skundus ar savo iniciatyva prokuroras gali atnaujinti ikiteisminį tyrimą, jei tam yra pagrindas BPK 217 str.

Kai baudžiamasis procesas nutraukiamas dėl to, kad nenustatyta nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo požymių, o asmuo buvo suimtas, taip pat kai priimama išteisinamasis nuosprendis, prokuroras privalo išaiškinti asmeniui dėl neteisėto sulaikymo, suėmimo ar nuteisto pažeistų teisių atkūrimo ir žalos atlyginimo tvarka.

Kaip nustato BPK 418 str. 1 d., dėl nusikalstamų veikų, už kurių padarymą gali būti skiriama tik bauda arba ši bausmė yra numatyta kaip alternatyvinė, nagrinėjimo teisme gali nebūti, o bausmė paskiriama teismo baudžiamuoju įsakymu. Nuspręsti užbaigti procesą baudžiamuoju įsakymu – tokia teisė suteikta prokurorui, kuris dėl to priima sprendimą.

Taip pat pagal BPK 426 str. 1 d., jei nusikalstamos veikos padarymo aplinkybės yra aiškos, o baudžiamoji byla dėl tos veikos padarymo turi būti nagrinėjama teisme, prokuroras veikos padarymo dieną arba ne vėliau kaip per 14 dienų nuo veikos padarymo dienos, gali kreiptis į teismą su pareiškimu dėl bylos nagrinėjimo pagreitinato proceso tvarka.

Rekomendacijoje (2015 m. birželio 2 d. I-139) dėl prokuroro veiklos organizuojant ikiteisminį tyrimą ir jam vadovaujant nurodoma, kad prokuroras, organizuojantis, ikiteisminį tyrimą ir jam vadovaujantis privalo užtikrinti ikiteisminio tyrimo teisėtumą.

Tai tokios yra BPK nuostatos dėl prokuroro ikiteisminio tyrimo metu įgaliojimų ir pareigų.

Mano manymu, prokuroras kaip valstybės pareigūnas, turi būti nepriekaištingos reputacijos ir padėdamas teismui vykdyti teisingumą, gindamas asmens, visuomenės ir valstybės teises bei teisėtus interesus laikosi šiame kodekse nustatytų normų ir etikos profesinių principų: teisingumo, padorumo, nešališkumo, nepiktnaudžiavimo,

savarankiškumo, konfidencialumo, solidarumo, atsakomybės, pagarbos įstatymui.

Galima teigti, kad prokuroras turi procesines priemones kontroliuoti ikiteisminį tyrimą, užtikrinti, kad tyrimas būtų atliktas per kuo trumpesnį laiką. Vadovaujantis BPK nuostatomis jis turi organizuoti ikiteisminį tyrimą ir jam vadovauti. Jis turėtų tapti tarpininku tarp ikiteisminio tyrimo pareigūno ir ikiteisminio tyrimo teisėjo. Ikiteisminio tyrimo stadijoje prokuroras turi plačius įgaliojimus, taip pat ir didelę atsakomybę. Jeigu ikiteisminio tyrimo pareigūnai arba ikiteisminio tyrimo įstaigos padarė tyrimo metu klaidas, visa atsakomybė guls ant prokuroro pečių.

3.2. Teisėjas ikiteisminiame tyrime

Baudžiamojo proceso normomis siekiama sudaryti sąlygas teisėtomis priemonėmis ginti visuomenę nuo nusikalstamų veikų. Baudžiamojo proceso tikslas - užtikrinti asmens, kaltinamo padarius nusikaltimą, teisių ir laisvių apsaugą.

Valstybės, siekiančios būti teisinė, uždavinys yra rasti civilizuotą šio konflikto sprendimo būdą. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 69 straipsnio 1 dalyje yra nustatyta kiekvieno žmogaus teisė, kad jo byla būtų teisingai išnagrinėta per kiek įmanoma trumpiausią laiką lygybės ir viešumo sąlygomis pagal įstatymą sudaryto nepriklausomumo ir nešališko teismo. Svarbus teisėjo ir teismo nepriklausomumo baudžiamajame procese aspektas – teismo savarankiškumas sprendžiant visus su nagrinėjama byla susijusius klausimus. Lietuvos Respublikos Konstitucijos reikalavimas teisingai išnagrinėti bylą suponuoja tai, kad baudžiamojo proceso normos turi atitikti konstitucinius teisėtumo, lygybės įstatymui ir teismui, teismo ir teisėjų nešališkumo ir nepriklausomumo principus. Didžiausią įtaką įgyvendinti Konstitucijos 6 straipsnyje įtvirtintą objektyvaus proceso principą turėjo Europos žmogaus teisių teismo sprendimai.

LR Konstitucinis Teismas 1999 m. gruodžio 21 d. nutarime konstatavo, kad „prokurorai nėra teisėjai, jie nevykdo teisingumo“, todėl priėmus LR teismų įstatymą ir baudžiamojo proceso kodeksą buvo pakeistos kai kurios įstatymų nuostatos, atsirado daug naujovių (Kuconis P., Nekrošius V. Teisėsaugos institucijos, Justitia. 2001 m.). Ikiteisminio tyrimo teisėjo atsiradimo ištakos siejamos su senojo BPK papildymu 178 str., (Ancelis P. "Baudžiamojo proceso ikiteisminis etapas", MRU 2006 m.), o procesinių pareigų įvedimas yra viena iš pagrindinių baudžiamojo proceso naujovių, įtvirtintų naujajame BPK.

Kalbant apie ikiteisminio tyrimo teisėją, reikia pabrėžti, kad Lietuvos teisinėje

sistemoje ikiteisminio tyrimo teisėjo įgaliojimai nėra ganėtinai platūs, atsižvelgiant net į tai, kad ikiteisminio tyrimo teisėjas yra savarankiškas ir nepriklausomas nuo kitų valstybės valdžios institucijų subjektas. Kaip anksčiau buvo pasakyta, pats ikiteisminio tyrimo teisėjo instituto atsiradimas siejamas su naujojo baudžiamojo proceso kodeksu kūrimo koncepcija bei yra pagrįstas baudžiamojo proceso įstatymo efektyvumu ir žmogaus teisių ir laisvių apsaugos įgyvendinimo siekiu (Kukaitis V. 2006 m., p. 38).

Ikiteisminio tyrimo teisėjo sąvoka yra pateikta BPK 19 str. Jame nurodo tyrimo teisėjas yra apylinkės teismo teisėjas, kuriam apylinkės teismo pirmininkas yra pavedęs atlikti ikiteisminio tyrimo teisėjo funkcijas".

Reikia paminėti, kad ikiteisminio tyrimo teisėjas turi žymiai daug įgaliojimų. Vadovaujantis BPK 173 str. ikiteisminio tyrimo teisėjas įgaliotas:

- 1) skirti ir sankcionuoti procesinių prievartos priemonių taikymą;
- 2) prisaikdinti ir apklausti liudytojus ir nukentėjusiuosius;
- 3) apklausti įtariamuosius;
- 4) tvirtinti prokuroro nutarimus kodekse numatytais atvejais nutraukti ikiteisminį tyrimą;
- 5) tvirtinti prokuroro nutarimus atnaujinti nutrauktą ikiteisminį tyrimą;
- 6) nagrinėti proceso dalyvių skundus dėl ikiteisminio tyrimo pareigūnų ir prokuroro veiksmų;
- 7) atlikti proceso veiksmus teismo, kurio žinioje yra baudžiamoji byla, pavedimu.

Svarbu pažymėti ir tai, kad savo iniciatyva ikiteisminio tyrimo teisėjas jokiais veiksmais neatlieka.

Ikiteisminio tyrimo teisėjui pavesta išskirtinė teisė apklausti jaunesnius kaip 18 metų liudytojus ar nukentėjusįjį, (Goda G., Kazlauskas M., Kuconis P. 2011 m., p. 319) arba kai vaiko interesais to prašo jo atstovas, prokuroras ar gynėjas, taip pat tais atvejais kai apklausiamas nukentėjusysis ar liudytojas, kuriems taikomas anonimiškumas. Tai nustato BPK 186 str. 1 d. ir BPK 203 str. 1 d.

Ikiteisminio tyrimo teisėjo atliekama liudytojo apklausa turi specifinę įrodomąją reikšmę. (Goda G., 2003 m., p. 489). Pagal BPK 276 str. liudytojo parodymai, duoti ikiteisminio tyrimo teisėjui arba pirmiau teisme, gali būti perskaitomi teisiamame

posėdyje. Duoti parodymai (teisme ar ikiteisminio tyrimo teisėjui), neskaitant papildomai nurodytų pagrindų taikomų nukentėjusiajam ar liudytojui, gali būti perskaitomi ne bet kokiais atvejais, o tik tais, kurie nurodyti įstatyme (Goda G., 2003 m., p. 142). Būtent ikiteisminio tyrimo teisėjui duoti parodymai turi specifinę įrodomąją reikšmę. Tai reiškia, kad ikiteisminio tyrimo teisėjui duotais parodymais teismas gali grįsti savo išvadas – kitaip tariant, kad parodymai duoti ikiteisminio tyrimo teisėjui, kaip nešališkam baudžiamojo proceso subjektui, pagrįstai pripažįstami tinkamais įrodymais BPK 20 str. Pagal BPK 276 str. 4 d. nustatyta, kad byloje esantiems įrodymams patikrinti gali būti perskaitomi ikiteisminio tyrimo pareigūnui ar prokurorui duoti kaltinamojo, nukentėjusiojo ir liudytojo parodymai, taip pat perklausomi ir peržiūrimi tokių apklausų garso ir vaizdo įrašai. Parodymai gali būti perskaitomi teisme tais pačiais atvejais, kaip ir ikiteisminio tyrimo teisėjui ar pirmiau teisme duoti parodymai. Prokurorui ar ikiteisminio tyrimo pareigūnui atlikus apklausą gauti duomenys gali būti reikšmingi teismui tikrinant bei vertinant teisiamejame posėdyje gautus kaltinamųjų, nukentėjusiųjų bei liudytojų parodymus, ekspertizės aktą bei specialisto išvadą, byloje esančius dokumentus ir daiktinius įrodymus (Goda G., 2003 m., p. 192). Kitaip tariant, prokurorui ar ikiteisminio tyrimo pareigūnui duoti parodymai yra skirti byloje esantiems įrodymams patikrinti, duoti parodymai savarankiškos įrodomosios reikšmės teismui priimant nuosprendį neturi, tačiau jie gali būti reikšmingi, tikrinant ir vertinant teisme duotus asmenų parodymus bei kitus byloje esančius įrodymus (Goda G., Kazlauskas M. Kuconis P. 2011 m., p. 424). Iš kitos pusės, teismas priimdamas nuosprendį, negalėdamas šiais duomenimis pagrįsti nuosprendį, gali į juos atsižvelgti, todėl ikiteisminio tyrimo pareigūnui ir prokurorui duoti kaltinamojo, nukentėjusiojo ir liudytojo parodymų perskaitymas ir analizė bendrame bylos duomenų kontekste gali turėti reikšmės formuojantis teismo vidiniam įsitikinimui galutinai įvertinant įrodymus (Goda G., 2003 m., II t., V-XI d., p. 192). Ikiteisminio tyrimo teisėjo atliekama apklausa yra svarbus procesinis veiksmas, nes jame dalyvaujančius (apklausiamus) asmenis galima labiau apsaugoti nuo neigiamo baudžiamojo proceso poveikio – tokiu būdu šią apklausą galima laikyti kaip vieną iš apsaugos priemonių naudojamų baudžiamajame procese, be to, ši apklausa gali būti vienintelis proceso dalyvių parodymų gavimo ir užfiksavimo būdas.

Ikiteisminio tyrimo teisėjas nutartimi skiria ekspertizę. Ikiteisminis tyrimas nutraukiamas atitinkamais atvejais ir tvarka prokuroro nutarimu ar ikiteisminio tyrimo teisėjo sprendimu, kuris patvirtina prokuroro nutarimą dėl ikiteisminio tyrimo

nutraukimo.

Nors iš pateiktos medžiagos ir susidaro įspūdis, kad ikiteisminio tyrimo teisėjui pakanka įtakos ir įgaliojimų užtikrinti proceso dalyvių teises ir pareigas bei kartu vykdyti procesinių veiksmų ikiteisminiame procese kontrolę, vis dėl to ikiteisminio tyrimo teisėjas įtraukiamas į procesą tik į jį kreipiantis. Lietuvos teisinėje literatūroje ikiteisminio tyrimo teisėjo statusas pagal jo diskreciją apibūdinamas sąlyginio pasyvumo terminu. Turėdamas teisę susipažinti su visa ikiteisminio tyrimo medžiaga, pareikalavęs detalesnės informacijos apie ikiteisminio tyrimo aplinkybes, jis savo sprendimais ir atliekamais tyrimo veiksmais turi realią galimybę išsamiai apklausti proceso dalyvius, susidaryti nešališką nuomonę apie ikiteisminio tyrimo detales, o sutikdamas ar nesutikdamas su prokuroro prašymais skirti procesines prievartos priemones, tyrimo nutraukimo, atnaujinimo ir kitus klausimus, gali turėti nemažai įtakos ikiteisminiam tyrimui. Kita vertus, pastebimas ikiteisminio tyrimo teisėjo aktyvumas įtvirtinant (legalizuojant) įrodymus ir svarstant procesinės prievartos taikymo klausimą, jį patį daro tam tikra prasme šališką, kai jis atlieka procesinės kontrolės funkciją svarstydamas proceso dalyvių skundus. Dėl didžiulio darbo krūvio (ikiteisminio tyrimo teisėjai taip pat nagrinėja civilines, baudžiamąsias, administracines teisenos bylas, vykdo teismų pavedimus, skiria ekspertizes ir atlieka daugelį kitų veiksmų) neatidėliotinais atvejais ikiteisminio tyrimo teisėjas priverstas dažniau tenkinti prokuroro prašymus, nes kruopščiau patikrinti duomenis jis neturi laiko, nei galimybių. Kai kuriuose apylinkės teismuose praktikuojamas teisėjo paskyrimas vykdyti ikiteisminio tyrimo teisėjo funkcijas ribotam laikui. Kita vertus, sureikšminant vien ikiteisminio tyrimo teisėjo atliktų apklausų ir kitų procesinių veiksmų rezultatus sumenkinama ikiteisminio tyrimo pareigūno ir prokuroro veikla.

Ikiteisminio tyrimo teisėjo institutas ikiteisminio tyrimo stadijoje atsirado ne siekiant modernizuoti šią stadiją, bei užtikrinti asmens teisių apsaugą visoje ikiteisminio tyrimo organizavimo plotmėje. Todėl būtina sutikti ir su šį institutą nagrinėjusios autorės Gušauskienės M. nuomone, jog ikiteisminio tyrimo teisėjo institutas baudžiamajame procese yra svarbus žmogaus teisių gynybos garantas (Kukaitis M. 2006 m., p. 38). Vykdydamas ikiteisminio tyrimo teisėtumo kontrolės funkciją, ikiteisminio tyrimo teisėjas užtikrina, jog nebūtų pažeisti procese dalyvaujančių asmenų teisėti interesai, kad procese dalyvaujantys asmenys laikytųsi galiojančių įstatymų, t. y. užtikrina proceso teisėtumą. (Gušauskienė M. Ikiteisminio tyrimo teisėjas – žmogaus teisių garantas. 2004

m., t. 57(49), p.129-130.)

Apibendrinant, tai kas parašyta apie ikiteisminio tyrimo teisėją galima padaryti išvadą, nors ikiteisminio tyrimo teisėjas yra savarankiškas ikiteisminio tyrimo stadijos subjektas, tačiau pats jokių ikiteisminio tyrimo veiksmų inicijuoti negali ir į procesą yra įtraukiamas tik prokuroro nuožiūra. Ikiteisminio tyrimo teisėjas, gavęs prokuroro prašymą, atlieka tokius procesinius veiksmus: skiria ir sankcionuoja procesinių prievartos priemonių taikymą, prisaikdina ir apklausia liudytojus bei nukentėjusiuosius, taip pat apklausia įtariamuosius, priima sprendimus dėl ikiteisminio tyrimo nutraukimo ir tvirtina prokuroro nutarimus nutraukti ikiteisminį tyrimą BPK numatytais atvejais, nagrinėja proceso dalyvių skundus dėl ikiteisminio tyrimo pareigūnų ar prokuroro veiksmų (BPK 2002 m.). Taigi, ikiteisminio tyrimo teisėjas yra tas nepriklausomas ikiteisminio tyrimo subjektas, kuris užtikrina ikiteisminiame tyrime dalyvaujančių asmenų interesų apsaugą bei į kurį dažniausiai kreipiamasi su tikslu patvirtinti arba apskųsti kitų ikiteisminio tyrimo pareigūnų ar prokuroro veiksmus.

3.3. Ikiteisminio tyrimo pareigūnai

Reikšmingi ikiteisminio tyrimo subjektai yra ikiteisminio tyrimo pareigūnai. BPK 18 str. 1 d. yra nurodoma "ikiteisminio tyrimo pareigūnas yra ikiteisminio tyrimo įstaigoje dirbantis asmuo, kuris šios įstaigos ar jos padalinio vadovo ar jų įgaliotų asmenų pavedimų atlieka šio Kodekso numatytus ikiteisminio tyrimo veiksmus: siekia nustatyti nusikalstamą veiką padariusį asmenį ir tokios veikos aplinkybės". Pažymėtina, kad tokio nepriklausomumo ir savarankiškumo ikiteisminiame tyrime kaip prokuroras, pareigūnai neturi, kadangi ikiteisminio tyrimo pareigūnai privalo reaguoti į kiekvieną galimai padaryta nusikalstamą veiką, pradėti ikiteisminį tyrimą ir jį atlikti vadovaudamiesi prokuroro nurodymais bei turi būti prokuroro kontroliuojami. Tik lengvesnių nusikalstamų veikų atvejais, pareigūnams prokuroras gali suteikti daugiau galimybių savarankiškai priimti reikiamus sprendimus arba pavesti atlikti veiksmus tik dėl tam tikrų epizodų ar rinkti reikalingus tiriant bylą duomenys tik tam tikrais aspektais (Kuklianskis S., 2005 m., p.8). Tačiau nepaisant to, ikiteisminio tyrimo pareigūnai, nelaukdami prokuroro nurodymų, turi teisę atlikti tam tikrus tyrimo veiksmus – esant įstaigos vadovo sutikimui, jie gali nuspręsti kada atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą, kokia apimtimi pradėti procesą (atlikti tam tikrų veiksmų patikslinimą ar pradėti ikiteisminį tyrimą), taip pat neatidėliotiniais atvejais nutarimu pripažinti asmenį įtariamuoju, kai jis slapstosi ar jo buvimo vieta nėra žinoma, šaukti į apklausą ir apklausti liudytojus, nukentėjusiuosius bei

įtariamuosius, atlikti akistatą, atlikti parodymą atpažinti, gali atlikti objektų apžiūra, taip pat taikyti tam tikras procesines prievartos priemones, tokias kaip laikinas sulaikymas, atvesdinimas, asmens apžiūra ir pan. (BPK, 2002 m.). Šiuos ikiteisminio tyrimo veiksmus, pareigūnai gali atlikti, jeigu juos atlikti yra būtina ir prokuroras nėra nurodęs kitaip. Tačiau bet kokių atveju, nors ikiteisminio tyrimo pareigūnai yra pavaldūs prokurorui, jie privalo tarpusavyje bendradarbiauti, kad išsamiai ir greitai būtų atliktas ikiteisminis tyrimas bei tinkamai būtų paruošta byla tolimesniam teisminiam nagrinėjimui. BPK 165 str. taip pat numato sąrašą įstaigų, kurios yra laikomos ikiteisminio tyrimo įstaigomis – viena iš pagrindinių yra policija, taip pat prie šių įstaigų yra priskiriama Valstybės sienos apsaugos tarnyba, Specialiųjų tyrimų tarnyba, Karo policija, Finansinių nusikaltimų tyrimo tarnyba, muitinė, Priešgaisrinės apsaugos ir gelbėjimo departamentas. Ikteisminį tyrimą taip pat atlieka esančių tolimajame plaukiojime jūros laivų kapitonai – dėl laivo įgulos narių ir keleivių nusikalstamų veikų, padarytų tolimojo plaukiojimo metu. (BPK, 2002 m.)

Ikiteisminio tyrimo pareigūno procesinis pavaldumas prokurorui nereiškia, kad ikiteisminio tyrimo pareigūnas ikiteisminio tyrimo metu negali rodyti jokios iniciatyvos. Ikteisminio tyrimo pareigūnas turi panaudoti visus savo sugebėjimus ir galimybes, kad ikiteisminio tyrimo metu būtų pasiekti reikiami rezultatai. Ikteisminio tyrimo pareigūnas privalo atlikti visus reikiamus veiksmus, nelaukdamas, kol prokuroras nurodys, kad tokie veiksmai turi būti atlikti. Tik tuo atveju, kai prokuroras nurodo, kad tam tikri veiksmai laikinai ar iš viso neturi būti atliekami, ikiteisminio tyrimo pareigūnas jų atlikti negali. Antra vertus, ikiteisminio tyrimo pareigūnas negali atsisakyti atlikti tų veiksmų, kuriuos nurodo prokuroras (BPK komentaras. I-IV d.1-220 str., 2003 m. p.438).

Ikiteisminio tyrimo įstaigų pareigūnai atlikdami ikiteisminį tyrimą, turi teisę atlikti visus BPK numatytus veiksmus, išskyrus tuos, kuriuos gali atlikti tik prokuroras ar ikiteisminio tyrimo teisėjas. Ikteisminio tyrimo pareigūnai ikiteisminio tyrimo metu atlieka nemažai procesinių veiksmų: šaukia į apklausą, apklausia liudytojus, nukentėjusiuosius, įtariamuosius (BPK 182, 183, 185, 188 str.); atlieka akistatą (BPK 190 str.); atlieka parodymų atpažinimą (BPK 191-194 str.); atlieka apklausą parodymo atpažinimo metu (BPK 195 str.); atlieka parodymų patikrinimą vietoje (BPK 196 str.); atlieka eksperimentą (BPK 197 str.); atlieka objektų apžiūrą, prireikus juos tirti, šiam darbui kviečia specialistą (BPK 205-207 str.).

Atlikdamas ikiteisminį tyrimą pareigūnas taip pat privalo užtikrinti asmens teisių,

numatyta BPK 44 str., apsaugą. Taip pat privalo išaiškinti proceso dalyviams jų procesines teises ir užtikrinti galimybę jomis pasinaudoti. Visiems proceso dalyviams bet kuriuo ikiteisminio tyrimo momentu susipažįstant su ikiteisminio tyrimo duomenimis, daryti bylos dokumentų kopijas leidžiama tik prokuroro leidimu pagal proceso dalyvių rašytinius prašymus, įvertinus bylos aplinkybes, dalyvio procesinę padėtį, galimą grėsmę ar žalą tyrimo sėkmei. (Rekomendacijos 2003 m. balandžio 18 d. įsakymas Nr. I-58 "Dėl ikiteisminio tyrimo pradžios registravimo tvarkos ir rekomendacijų patvirtinimo").

Pagal BPK 202 str. nukentėjusiojo ar liudytojo, kuriam taikomas anonimiškumas, asmens tapatybę nurodantys duomenys sudaro valstybės paslaptį, todėl ikiteisminio tyrimo pareigūno nutarimas taikyti anonimiškumą turi būti įslaptinamas suteikiant tam tikrą slaptumo žymą. (Rekomendacijos 2003 m. balandžio 11 d. įsakymas Nr. I-47 "Dėl ikiteisminio tyrimo terminų kontrolės tvarkos ir rekomendacijų patvirtinimo").

Nors teisės aktuose įtvirtinta kad prokuroras organizuoja ikiteisminį tyrimą ir jam vadovauja, ikiteisminio tyrimo pareigūnas taip pat praktinėje veikloje yra ikiteisminio tyrimo organizatorius. Mano nuomone, kad ikiteisminio tyrimo pareigūnams reikėtų suteikti daugiau įgaliojimų bei savarankiškumo, nes, remiantis ikiteisminio tyrimo veiklos praktika, tai padaryti yra būtina. Pagrindžiant tuo, jog įstatymas nemotyvuoja pareigūnų rodyti iniciatyvos, kažką atlikti savarankiškai. Pareiga yra vykdyti prokuroro rašytinius nurodymus, bet ikiteisminis tyrimas yra dinaminis procesas, reikalaujantis lankstaus tyrimo planavimo ir kadangi pareigūnas neįpareigojamas planuoti tyrimo, tai neigiamai atsiliepia ikiteisminio tyrimo kokybei. Iš kitos pusės, reikia pabrėžti, kad dėl kompetencijos ir išsilavinimo stokos ikiteisminio tyrimo pareigūnas nesugeba jį realizuoti. Dar viena problema yra, kad ikiteisminio tyrimo įstaiga atlieka didžiąją dalį ikiteisminių tyrimų, vadovai tų įstaigų ne visada tinkamai organizuoja pavaldžių ikiteisminio tyrimo pareigūnų darbą atlikti ikiteisminį tyrimą, veiksmus. Dėl šios priežasties, prokuroras yra priverstas vykdyti jam nebūdingas ikiteisminio tyrimo įstaigų padalinių vadovų funkcijas. Prokuroras juos atlieka ne savo noru, o iš būtinumo. Reikėtų didinti ikiteisminio tyrimo įstaigų atsakomybę atliekant ikiteisminius tyrimus, leidžiant priimti proceso sprendimus, kuriuos galėtų tvirtinti prokuroras. Ikteisminio tyrimo pareigūnai tyrimo metu betarpiškai bendrauja su įtariamuoju, žino apie įtariamąjį ne tik oficialią informaciją bet dažnai turi ir papildomų žinių apie įtariamąjį, kurios oficialiai niekaip negali būti fiksuotos (pavyzdžiui, alkoholizmas).

Apibendrinant, galima teigti, kad ikiteisminio tyrimo pareigūnai yra vieni pagrindinių

ikiteisminio tyrimo stadijos subjektų.

3.4. Kiti ikiteisminio tyrimo dalyviai

Grupė subjektų, kurie baudžiamajame procese turi tam tikrą teisinį savarankišką interesą, kad bylos baigtis šiame procese turi tam tikrą teisėms ir pareigoms, jie gina savo teises ir teisėtus interesus arba tų asmenų, kuriems jie atstovauja, tai yra – įtariamasis, kaltinamasis, nuteistasis, nukentėjusysis, civilinis ieškovas, civilinis atsakovas, jų atstovai bei gynėjas.

Dar viena subjektų grupė – neturi jokio teisinio suinteresuotumo bylos baigtimi, jie dalyvauja baudžiamajame procese, kad galėtų atlikti pagalbinę funkciją – tai yra liudytojas, ekspertas, specialistas, vertėjas, teismo posėdžio sekretorius. Visi šie prieš tai paminėti ikiteisminio tyrimo subjektai yra svarbūs baudžiamajam procesui, bet šitame darbe bus akcentuojami tik tie subjektai, su kuriais yra siejamas pats ikiteisminio tyrimo veiksmų atlikimas.

Įtariamasis. Baudžiamasis procesas vyksta dėl nusikalstamos veikos padarymo. Nusikalstamą veiką kas nors padaro. Taigi asmuo, dėl kurio padarytos nusikalstamos veikos pradėtas ir vyksta baudžiamasis procesas, yra centrinė baudžiamojo proceso figūra. Šis asmuo BPK įvardijamas trimis sąvokomis: įtariamasis, kaltinamasis, nuteistasis. Lietuvoje įtariamuoju dabar laikomas asmuo, sulaikytas įtariant, kad jis padarė nusikalstamą veiką, arba asmuo apklausiamas apie veiką, kurios padarymu jis įtariamas, arba į apklausą šaukiamas asmuo, kuriam yra surašytas BPK 187 str. numatytas pranešimas apie įtarimą. Įtariamasis yra ikiteisminio tyrimo dalyvis. (BPK 21 str. 1 d.) Bet dažnai būna taip, kai asmuo slapstosi ar jo buvimo vieta nežinoma, tada prokuroro nutarimu jis pripažįstamas įtariamuoju. Ikiteisminio tyrimo teisėjas savo nutarimu taip pat turi įgaliojimą pripažinti asmuo, kuris slapstosi – įtariamuoju, o neatidėliotinais atvejais – ikiteisminio tyrimo pareigūno nutarimu. "Šio atveju asmuo negali tapti įtariamuoju ne vieno iš nurodytųjų atvejų, todėl reikalinga speciali pripažinimo įtariamuoju tvarka (Goda G, Kazlauskas M. Kuconis P. Baudžiamojo proceso teisė. 2011 m. p. 82). Įtariamasis turi teisę: žinoti, kuo jis įtariamas; nuo sulaikymo ar pirmosios apklausos momento turėti gynėją; duoti parodymus; pateikti tyrimui reikšmingus dokumentus ir daiktus; pateikti prašymus; pareikšti nušalinimus; susipažinti su ikiteisminio tyrimo medžiaga; apskusti ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro ar ikiteisminio tyrimo teisėjo veiksmus bei sprendimus (BPK 21 str. 4 d.). Remiantis Direktyva 2012/13/ ES dėl teisės į informaciją baudžiamajame procese (BPK 21 str. 4 d.) (Lietuvos Respublika 2014 m. gegužės 15 d.

įstatymas XII-891 redakcija) buvo išplėstas sąrašas įtariamojo teisių, apie kurias jis turi būti informuotas. Įtariamasis turi teisę duoti parodymus arba tylėti. Įtariamojo teisė duoti parodymus yra gynybos priemonė, kurią apima įtariamojo teisė būti išklausytam. Įtariamasis turi teisę tylėti ir neduoti parodymų apie savo galbūt padaryta nusikalstamą veiką, vertinant ją kaip teisę atsisakyti komentuoti arba kitaip aiškinti savo elgesį, yra absoliuti.

Sutiktina su nuomone, kad teisinėmis situacijomis, kai prokuroras nepagrįstai reiškia žmogui įtarimą ar neteisingai kvalifikuoja jo elgesį, ikiteisminio tyrimo teisėjas, kurio prašoma atlikti ar sankcionuoti procesinę prievartą, kuri galima tik įtariamojo atžvilgiu, turi tiesę savarankiškai įvertinti ir nuspręsti, ar jam pateiktų duomenų visuma yra pakankama pagrįsti žmogui reiškiamą įtarimą ir gali atsisakyti atlikti prašomą veiksmą ar priimti prašomą sprendimą, nekeisdamas situacijos, kai buvęs įtariamasis it toliau išsaugo šį dirbtinai jam suteiktą procesinį statusą (Merkevičius R. Ikiteisminio tyrimo teisėjo teisė kontroliuoti žmogaus pripažinimą įtariamuoju. Teisė. 2005 m., Nr. 57). Taigi, pareiškus įtarimą asmuo Lietuvoje laikomas tikėtinais padariusiu nusikalstamą veiką, tačiau dar nėra valstybės vardu pripažintas kaltu, nes tai tik teismo prerogatyva.

Dažnai įtariamieji nežino savo teisių ir pareigų. Nesinaudojimas jam suteikta teise susipažinti su ikiteisminio tyrimo medžiaga lemia, kad ne visada ikiteisminis tyrimas atliekamas išsamiai ir atskleidžiamos visos nusikalstamos veikos.

Analizuojant įstatymus, teisės doktriną ir teismų praktiką galima teigti, kad nors teoriškai įtariamasis ir gali būti aktyvus teikdamas skundus, prašymus, rinkdamas save teisinančią įrodomąją medžiagą, pasirinkdamas gynėją ir kt., tačiau pagreitinoto proceso metu galimybė realizuoti visas šias įstatymais garantuotas teises yra apsunkinama. Vienas iš aspektų, kuriuo pasireiškia problematika įtariamajam siekiant realizuoti savo turimas teises pagreitinoto proceso metu – pagreitinoto proceso terminai. Išanalizavus įtariamojo sampratą, galima daryti išvadą, kad įtariamojo samprata susideda ne vien iš įtariamojo kaip ikiteisminio tyrimo dalyvio statuso sampratos, bet ir iš teisių, kurias turi įtariamasis. Darytina išvada, kad visais atvejais, įtariamasis iš prigimties yra silpnesnė baudžiamojo proceso šalis. Taip yra būtent dėl to, kad įtariamasis kaip baudžiamojo proceso dalyvis, procese atsiranda prieš savo valią, o įtraukiant asmenį į procesą yra apribojama jo pasirinkimo laisvė ir kitos pagrindinės ir fundamentaliosios Konstitucinės teisės.

Nukentėjusysis. Analizuojant nukentėjusiojo statusą iš pradžių reikia pabrėžti, kad asmenys kurių atžvilgiu buvo padarytos nusikalstamos veikos įvardijami nevienodai:

"nusikaltimo aukos", "nukentėjusijieji", "asmenys, nukentėję dėl nusikaltimo". Įprastam gyvenime žmonės apibūdina kaip "fizinis asmuo, kuris patyrė žalą". Pagal BPK 28 str. 2 dalį nukentėjusysis turi teisę: gauti informaciją su juo susijusio baudžiamojo proceso padėtį; teikti įrodymus; pateikti prašymus; pareikšti nušalinimus; dalyvauti vertinant jo specialius poreikius; ikiteisminio tyrimo metu ir teisme susipažinti su byla; dalyvauti byla nagrinėjant teisme; apskusti ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro, ikiteisminio tyrimo teisėjo ir teismo veiksmus, taip pat apskusti teismo nuosprendį ar nutartį; pasakyti baigiamąją kalbą.

Reikia pridėti, kad nukentėjusysis prisielia ir atsako už melagingus parodymus kaip liudytojas. Mano nuomone, ikiteisminio tyrimo sėkmė priklauso nuo to, kaip greitai, planingai ir sparčiai bus pradėtas ir vykdomas ikiteisminis tyrimas, kokie bus pareigūno santykiai su nukentėjusiuoju. Neretai jis yra vienintelis asmuo, galintis nurodyti konkrečias nusikalstamos veikos aplinkybės ir įtariamojo požymius. Šios aplinkybės lemia, kad su nukentėjusiuoju asmeniu kuo skubiau būtų užmegztas geras psichologinis ryšys, dėmesingumas, atidumas, orumas, šitie požymiai suteikia nemažų garantijų sėkmingai atlikti ikiteisminį tyrimą, tuo pačiu kartu užtikrinti ir nukentėjusiojo interesus. Nukentėjusysis dažniausiai yra baudžiamojo persekiojimo iniciatorius ir todėl yra suinteresuotas bylos baigtimi (Ancelis P. Ikiteisminio nusikaltimų tyrimo procesinės ir organizacinės problemos, 1996 m.).

Nukentėjusiojo teisinę padėtį reglamentuoja dauguma BPK straipsnių. Jie išdėstyti skirtinguose kodekso skyriuose. Kaip svarbiausias nuostatas reikia paminėti tai, kad, pripažinus asmenį nukentėjusiuoju ir apie tai jam pranešus žodžiu ar raštu, turi būti išaiškinta: teisė turėti tiek pagal įstatymą, tiek kitą teisėtą atstovą: teikti įrodymus (duoti parodymus, teikti reikšmingus nusikalstamos veikos tyrimui dokumentus ir daiktus); naudotis vertėjo pagalba; gauti nemokamą teisinę pagalbą; pateikti prašymus; pareikšti nušalinimus; ikiteisminio tyrimo metu ir teisme susipažinti su byla; dalyvauti byla nagrinėjant teisme; gauti dėl smurtinių nusikaltimų padarytos turtinės ir (ar) neturtinės žalos kompensavimo įstatymo nustatyta tvarka; apskusti ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro, ikiteisminio tyrimo teisėjo ir teismo veiksmus, taip pat apskusti teismo nuosprendį ar nutartį; pasakyti baigiamąją kalbą (BPK 44 str. 10 d.)

Dar reikia pasakyti apie svarbų asmens teisių ir laisvių garantą baudžiamajame procese, kad nukentėjusysis (ir liudytojas) prieš apklausą turi teisę prašyti prokurorą ar ikiteisminio tyrimo pareigūną taikyti jam anonimiškumą, jeigu gresia realus pavojus jo ar

šėimos narių arba artimųjų giminaičių gyvybei, sveikatai, laisvei ar turtui (BPK 198 ir 199 str.). Anonimiškumas gali būti taikomas jeigu yra pagrindai.

Užtikrinant liudytojų apsaugą baudžiamajame persekiojime yra aktualu Europos Tarybos Ministrų Komiteto 2005 m. balandžio 20 d. priimta rekomendacija Nr. Rec. (2005) 9 valstybėms narėms "Dėl liudytojų ir asmenų, bendradarbiaujančių su teisėsaugos institucijomis, apsaugos" (Pagrindinės Europos Tarybos rekomendacijos baudžiamojo proceso srityje, parengė Jurka R., Melničenko S. 2006). Vertinga patirtis reglamentuojant nukentėjusiojo asmens padėtį įtvirtinta kitų valstybių nagrinėjamuose teisės aktuose.

Kiekvienas asmuo pripažintas nukentėjusiuoju, turi teisę reikalauti, kad būtų nustatytas ir teisingai nubaustas nusikalstamą veiką padaręs asmuo, taip pat gauti dėl nusikalstamos veikos padarytos žalos atlyginimą. Nukentėjusysis privalo duoti parodymus. Jis prisiekia duoti teisingus parodymus ir atsako už melagingus parodymus kaip liudytojas.

Liudytojas. Kaip liudytojas Lietuvoje gali būti šaukiamas kiekvienas asmuo, apie kurį yra duomenų, kad jis gali žinoti kokių nors reikšmės bylai išnagrinėti turinčių aplinkybių. BPK 78 str. įtvirtina asmens kaip liudytojo dalyvavimo baudžiamojoje byloje pagrindą ir priežastį.

Liudytojas, asmuo paprastai turėtų būti nešališkas ir nesuinteresuotumas baudžiamąja byla, šiam asmeniui paprastai neturi rūpėti bylos eiga ir baigtis. Liudytojo nesuinteresuotumas turi užtikrinti jo parodymų patikimumą, kuris yra būtina sąlyga norint išvengti neteisingo ar nepagrįsto asmens nuteisimo. Neretai baudžiamojoje byloje kaip liudytojai apklausiami įtariamojo, kaltinamojo, nukentėjusiojo šeimos nariai arba artimieji giminaičiai, kurie, savaime suprantama, yra faktiškai suinteresuoti artimo asmens, kuris yra proceso dalyvis, gerove. Žinoma, ši aplinkybė lemia tai, kad byloje vertindamas įrodymus teismas nuodugniai patikrina faktinį interesą turinčio liudytojo parodymų patikimumą. Liudytoju negali būti asmuo, kuris pagal sveikatos priežiūros įstaigos pažymą arba teismo psichiatro ar teismo mediko išvadą dėl fizinių ar psichinių trukumų nesugeba teisingai suvokti reikšmingų bylai aplinkybių ir duoti dėl jų parodymus (BPK 79 str.). Be to, negali būti apklausiamas kaip liudytojas: asmuo, kuris gali duoti parodymus apie savo paties padarytą nusikalstamą veiką; teisėjas – apie teismo pasimatimų kambario paslaptį; įtariamojo, kaltinamojo, išteisintojo ar nuteistojo gynėjas, nukentėjusiojo, civilinio ieškovo, civilinio atsakovo atstovai – dėl aplinkybių, kurias jie sužinojo atlikdami gynėjo arba atstovo pareigas; dvasininkai – dėl to, kas jiems buvo

patikėtą per išpažintį; viešosios informacijos rengėjai, platintojai, viešosios informacijos rengėjo ir (ar) platintojo savininkai, žurnalistai – dėl to, kas pagal Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymą sudaro informacijos šaltinio paslaptį, išskyrus atvejus kai šie asmenys patys sutinka duoti parodymus (BPK 80 str). Reikia pabrėžti, kad asmuo liudytojo statusą įgija dėl paties fakto atsiradimo, t. y. įvykio, veiksmo ar reiškinio susiformavimo ir jo stebėjimo, matymo ir girdėjimo (ar girdėjimo apie jį iš kitų asmenų), pajutimo ar kitokio pažinimo (Jurka R., Liudytojas ir jo procesiniai interesai baudžiamajame procese 2009 m., p. 61-76). Baudžiamąjo proceso įstatymas reglamentuoja ribas, kurioms esant dėl asmeninių ar dalykinių priežasčių asmuo kaip liudytojas negali būti įpareigojamas duoti parodymus arba apskritai negali būti apklausiamas apie tam tikras aplinkybes baudžiamąjoje byloje. Imunitetas draudžia nustatyti tiesą bet kokiomis priemonėmis. Imunitetas siejamas su asmens teisė į neliečiamumą, kuri asmenį saugo nuo to, kad nebūtų galima įtraukus į baudžiamąjo proceso sritį jo atkirsti nuo už proceso ribų esančių asmeninių ar dalykinių įsipareigojimų. Pagal subjektus, liudytojo imunitetas skirstinas į teisę neduoti parodymų prieš save, teisę neduoti parodymų prieš savo artimą ir teisę neduoti parodymų dėl einamų pareigų.

Liudytojas turi teisės ir pareigas. BPK 81 str. nustatytos šios liudytojo teisės: duoti parodymus savo gimtąja kalba ir naudotis vertėjo paslaugomis, jei apklausa vyksta jam nesuprantama kalba (BPK 8 str.); susipažinti su savo parodymų protokolu ir daryti jame pakeitimus bei pataisas; prašyti, kad būtų daromi jo parodymų garso ir vaizdo įrašai; pats surašyti parodymus; įstatymų nustatytais pagrindais ir tvarka prašyti taikyti jam apsaugos nuo nusikalstamo poveikio priemonės, kurių taikymo sąlygas ir pagrindus nustato Lietuvos Respublikos baudžiamąjo proceso ir kriminalinės žvalgybos dalyvių, teisingumo ir teisėsaugos institucijų pareigūnų apsaugos nuo nusikalstamo poveikio įstatymas; gauti turėtų išlaidų atlyginimą (BPK 103 ir 104 str.); turėti įgaliojimą atstovą (BPK 55 str. 3 d.). Baudžiamajame procese liudytojas turi teisę apskusti ikiteisminio tyrimo pareigūno ar prokuroro veiksmus, nutarimus ir teismo nutartį, jeigu jam buvo taikyta procesinė prievartos priemonė, pavyzdžiui, atvesdinimas (BPK 62, 63, 65, 142 str.) Be to, vadovaudamasis BPK 163 str., liudytojas turi teisę apskusti prokuroro, ikiteisminio tyrimo teisėjo ar teismo jam paskirtą baudą arba ikiteisminio tyrimo teisėjo ar teismo paskirta areštą už tai, kad be svarbios priežasties neatvyko dalyvauti procese ar kitaip trukdė tirti ir nagrinėti baudžiamąją bylą. BPK 83 str. nustatytos liudytojo pareigos: šaukiamam atvykti pas ikiteisminio tyrimo pareigūną, prokurorą ir į teismą; duoti

teisingus parodymus apie tai, kas jam žinoma apie reikšmės bylai išnagrinėti turinčias aplinkybes. Už melagingų parodymų davimą liudytojas atsako pagal BK 235 str.

Sakyčiau, kad liudytojas neturi jokio teisinio suinteresuotumo bylos baigtimi, jis dalyvauja ikiteisminiame procese, kad galėtų atlikti pagalbinę funkciją.

Gynėjas. Gynyba – viena iš baudžiamojo proceso funkcijų, o teisė į gynybą yra vienas iš pagrindinių konstitucinis baudžiamojo proceso principas. Konstitucinėje jurisprudencijoje teigiama, kad gynyba yra kryptinga baudžiamojo persekiojimo atsvara, kurią siekiama apsaugoti teisėtus traukiamo baudžiamajon atsakomybės asmens interesus (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1994 m. lapkričio 18 d. nutarimas). Gintis nuo įtarimo, kaltinimo yra įtariamojo, kaltinamojo teisė bet ne pareiga. Įtariamasis, kaltinamasis gali gintis aktyviai, tačiau gali nesiimti jokių gynybos veiksmų ar priemonių, t. y. gintis pasyviai. Tokia įtariamojo ir kaltinamojo pozicija negali būti vertinama kaip sutikimas su įtarimu, kaltinimu ar kaltės įrodymas (Goda G., Kazlauskas M., Kuconis P. Baudžiamojo proceso teisė. 2005 m., p.64). Teisė į gynybą neturi būti formali. Teismas, teisėjas, prokuroras ar ikiteisminio tyrimo pareigūnas kiekvienam įtariamajam, kaltinamajam privalo išaiškinti teisė į gynybą turinį ir sudaryti sąlygas bei galimybes šia teise naudotis (BPK 45 str., 50 str. 1 d.). Apibendrinant, galima teigti, kad įtariamasis, kaltinamasis turi teisę turėti gynėją, tai reiškia, kad jie turi galimybių pasinaudoti savo teisėmis į gynybą.

Tas pats gynėjas negali būti dviejų ar daugiau asmenų gynėjas, jeigu vieno iš jų gynybos interesai prieštarauja kito gynybos interesams (BPK 47 str.1 d.) Vienas asmuo gali turėti kelis gynėjus. Tais atvejais, kai įtariamasis arba kaltinamasis turi kelis gynėjus ir bent vienas iš jų atvyksta dalyvauti procese, procesas gali vykti (BPK 47 str. 3 d.). Gynėjas turi teisę: susipažinti su įtariamojo sulaikymo protokolu bei ikiteisminio tyrimo metu susipažinti su proceso veiksmų dokumentais BPK nustatytais atvejais ir tvarka; dalyvauti įtariamojo ar kaltinamojo apklausose; matytis su sulaikytu arba suimtu įtariamuoju be pašaliečių. Šių pasimatymų skaičius ir trukmė neribojami; dalyvauti veiksmuose kurie atliekami su įtariamuoju ar kaltinamuoju, taip pat įtariamojo ar kaltinamojo arba jų gynėjo prašymu atliekamuose veiksmuose; ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro ar teisėjo leidimu dalyvauti bet kokiuose kituose įrodymų rinkimo veiksmuose; savarankiškai rinkti gynybai reikalingus duomenis, kuriuos gynėjas gali gauti nesinaudodamas procesinėmis prievartos priemonėmis: gauti iš įmonių, įstaigų ir organizacijų bei asmenų gynybai reikalingus dokumentus ir daiktus, kalbėti su asmenimis

apie jiems žinomas įvykio aplinkybės apžiūrėti ir fotografuoti įvykio vietą, transporto priemones ar kitaip fiksuoti gynybai reikalingą informaciją; pateikti prašymus ir pareikšti nušalinimus; nustatyta tvarka apskūsti ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro ikiteisminio tyrimo teisėjo ir teismo veiksmus bei sprendimus ir dalyvauti teismo posėdžiuose nagrinėjant šiuos skundus (BPK 48 str.).

Gynėjas privalo: panaudoti visas įstatymuose nurodytas gynybos priemones ir būdus, kad būtų nustatytos aplinkybės, teisinančios ginamąjį ar lengvinančios jo atsakomybę, ir teikti ginamajam reikiamą teisinę pagalbą; nurodytu laiku atvykti pas ikiteisminio tyrimo pareigūną, prokurorą ir į teismą; negalėdamas atvykti apie neatvykimą ir jo priežastis iš anksto pranešti ikiteisminio tyrimo pareigūnui, prokurorui ar teismui; be svarbios priežasties neatvykusiam gynėjui gali būti skiriama šio Kodekso 163 str. numatyta bauda; laikytis įstatymų nustatytos proceso veiksmų ir teismo posėdžio tvarkos, vykdyti teisėtus ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro, teisėjo ir teismo reikalavimus; saugoti profesinę paslaptį: advokatas ir jo padėjėjas neturi teisės paskelbti žinių, kurias sužinojo vykdydami gynėjo pareigas; neatsisakyti ginti įtariamojo, kaltinamojo ar nuteistojo, kurį jau apsiėmė ginti, išskyrus tuos atvejus, kai paaiškėja šio Kodekso 61 str. 1 d. nurodytos aplinkybės arba kai gynėjo dalyvavimas keliose bylose tampa nesuderinamas; nenaudoti neteisėtų gynybos priemonių.

Įtariamasis (kaltinamasis) turi teisę bet kuriame ikiteisminio tyrimo ir teismo proceso etape atsisakyti savo paties pasirinkto ar paskirto gynėjo, išskyrus kaltinamąjį, kuris yra ne Lietuvos Respublikos teritorijoje ir vengia atvykti į teismą ir kurio byla pirmosios instancijos teisme nagrinėjama šiam asmeniui nedalyvaujant (BPK 433-438 str.)

BPK numato atvejus, kai būtinas gynėjo dalyvavimas tais atvejais, kai įtariamojo ar kaltinamojo interesus baudžiamojo proceso metu būtina turi atstovauti gynėjas. Tai situacijos, kai dėl įtariamojo (kaltinamojo) asmeninių savybių (mažesnių galimybių gintis pačiam) ar dėl bylos (ar atskirų joje sprendžiamų klausimų) sudėtingumo, yra manoma, kad traukiamo baudžiamajon atsakomybėn asmens interesai, nedalyvaujant gynėjui, gali būti pažeidžiami.

BPK 51 str. 1 d. nurodyta būtino gynėjo dalyvavimo atvejai: nagrinėjant bylas dėl veikų, kuriomis įtariamas ar kaltinamas nepilnametis; nagrinėjant neregijų, kurčių, nebylių ir kitų asmenų, dėl fizinių ar psichinių trūkumų negalinčių pasinaudoti savo teise į gynybą, bylas; nagrinėjant nemokančių proceso kalbos asmenų bylas; kai yra įtariamųjų ar kaltinamųjų gynybos interesų prieštaravimų, jeigu bent vienas iš jų turi gynėją;

nagrinėjant bylas dėl nusikaltimų, už kuriuos gali būti skiriamas laisvės atėmimas iki gyvos galvos; šio Kodekso suėmimo skyrimo įtariamajam (kaltinamajam) klausimą, taip pat tiriant ir nagrinėjant bylas, kai įtariamasis ar kaltinamasis yra suimtas; kai sprendžiama dėl asmens išdavimo (ekstradicijos) arba perdavimo Tarptautiniam baudžiamajam teismui ar pagal Europos arešto orderį; nagrinėjant bylą teisme pagreitinoto proceso tvarka.

Apibūdinant, galima tvirtinti, kad viena iš efektyvių teisės į gynybą įgyvendinimo užtikrinančių priemonių – gynėjo dalyvavimas baudžiamajame procese. Įtariamojo teisė naudotis gynėjo paslaugomis baudžiamajame procese, teisė naudotis pasirinkto gynėjo paslaugomis mokama ir nemokama.

BPK normų, baudžiamojo proceso teisės doktrinos analizė leidžia formuluoti apibendrinamąją išvadą, kad ikiteisminiame tyrime gynėjo teisių, leidžiančių būti aktyviu įrodinėjimo proceso subjektu, įgyvendinimas daug priklauso nuo kaltinimo šalies subjektyvaus aplinkybių vertinimo.

4. Ikiteisminio tyrimo pradėjimo pagrindai, organizavimas bei probleminiai aspektai, užbaigimas

Norint įgyvendinti baudžiamojo proceso tikslus bei atlikti visus BPK numatytus ikiteisminio tyrimo veiksmus, pirmiausia reikia išsiaiškinti, kaip ir kokiais pagrindais yra pradedamas ikiteisminis tyrimas. Dabartiniam teisės reguliavime teisinėje literatūroje ir moksliniuose straipsniuose nurodoma, kad ikiteisminis tyrimas turi būti pradėtas, kai gaunama tikėtina informacija apie galimai padarytą nusikalstamą veiką ir nėra BPK 3 str. numatytų aplinkybių, kurioms esant, ikiteisminis tyrimas, kaip ir visas baudžiamasis procesas yra negalimas (Goda G., Kazlauskas M., Kuconis P. 2011 m., p. 304). Tačiau labiau tikėtina, kad tai yra tik ikiteisminio tyrimo procesinės prielaidos – veiksniai, lemiantys ikiteisminio tyrimo pradėjimą. Pažymėtina, kad ikiteisminio tyrimo pradėjimą sudaro du pagrindai: teisinis ir faktinis. Faktinis ikiteisminio tyrimo pradėjimo pagrindas – tai informacija apie padarytą nusikalstamą veiką, t. y. duomenys apie nusikalstamos veikos požymius. Teisinis ikiteisminio tyrimo pradėjimo pagrindas – tai sprendimo pradėti ikiteisminio tyrimą formos, kuriomis yra įforminamas sprendimas dėl pradėto ikiteisminio tyrimo. Taip pat, teisinis ikiteisminio tyrimo pradėjimo pagrindas yra laikomas dar materialiuoju (materialusis ikiteisminio tyrimo pradėjimo pagrindas BPK nėra taip aiškiai apibrėžtas), kuris nurodo nustatytus nusikalstamos veikos požymius arba tiesiog skundą, pareiškimą ar pranešimą apie nusikalstamą veiką (Juozapavičius A.

Ikiteisiminio tyrimo pradėjimo materialusis pagrindas: teorija ir praktika. 2017 m., p.25). Ž. Mišeikis, pabrėžia, kad ikiteisiminio tyrimo pradėjimo jokių būdų negalime suprasti kaip vienkartinio procesinio veiksmo, pasireiškiančio sprendimo pradėti ikiteisminį tyrimą priėmimu, iki šio sprendimo dar klostosi procesiniai santykiai ir beveik visada atliekamas procesinių veiksmų kompleksas (Mišeikis Ž., 2005). Tuo norima pasakyti, kad ikiteisminiam tyrimui pradėti neužtenka vien tik pagrindų, numatytų baudžiamojo proceso įstatyme, o turi būti taip pat patikrinama, ar yra procesinių prielaidų pradėti ikiteisminį tyrimą – iš pradžių reikia nustatyti nusikalstamos veikos faktinių aplinkybių tikėtinumą. A. Juozapavičius paaiškino, kad tokia formuluotė suponuoja, kad jeigu neatmestina bent kiek protinga galimybė, kad nurodyta faktinė aplinkybė egzistuoja – daroma išvada, kad de lege lata (pagal esamą teisę) sprendžiant dėl ikiteisiminio tyrimo pradėjimo užtenka nusikalstamos veikos faktinių aplinkybių minimalaus tikėtinumo (Juozapavičius A. Daktaro disertacija. 2012 m., p. 28). Faktines aplinkybes vertinant kiekybiniu (pakankamumo) aspektu, visų pirma kyla klausimas, ar subjektui, sprendžiančiam dėl ikiteisiminio tyrimo pradėjimo, turi būti žinoma visa (pilna) faktinė sudėtis, t. y. visos faktinės aplinkybės, apibūdinančios visus sudėties teisinius požymius (būtinus veikai kvalifikuoti pagal atitinkamą BK straipsnį), ar vis dėlto nebūtinai, t. y. užtenka faktinių aplinkybių, apibūdinančių dalį nusikalstamos veikos požymių. Be didesnės analizės gana akivaizdu, kad sprendžiant dėl ikiteisiminio tyrimo pradėjimo nebūtina žinoti (turėti informaciją) apie visą faktinę sudėtį (Juozapavičius A. Daktaro disertacija. 2012 m., p. 28). Tai reiškia, kad užtenka žinoti tik tas faktines aplinkybes, kurios apibūdina bent dalį nusikalstamos veikos požymių. BPK 166 str. nurodo pagrindus, kuriais pradėdamas ikiteisminis tyrimas: gavus skundą, pareiškimą ar pranešimą apie nusikalstamą veiką, prokurorui ar ikiteisiminio tyrimo pareigūnui patiems nustačius nusikalstamos veikos požymius arba kai yra nukentėjusiojo skundas. Toliau šiame darbe detalios nagrinėjami šie ikiteisiminio tyrimo pradėjimo pagrindai.

4.1. Ikiteisiminio tyrimo pradėjimo pagrindai.

Remiantis BPK ikiteisminis tyrimas Lietuvoje pradėdamas esant šioms prielaidoms: gavus skundą, pareiškimą ar pranešimą (taip pat ir iš nukentėjusiojo asmens) apie nusikalstamą veiką, prokurorui ar ikiteisiminio tyrimo pareigūnui patiems nustačius nusikalstamos veikos požymius. Tai yra vienas iš ikiteisiminio tyrimo pradėjimo pagrindų. Teisinėje doktrinoje pažymima, kad nukentėjęs nuo nusikalstamos veikos asmuo turėtų rašyti skundą, nukentėjusiojo asmens teisėti atstovai ar kiti fiziniai asmenys (veiksnūs) –

pareiškimus, o juridiniai asmenys prokurorui ar ikiteisminio tyrimo pareigūnams bei įstaigoms turėtų siųsti pranešimus. (Bučiūnas G. Ikiteisminis tyrimas: procesiniai, kriminalistiniai ir praktiniai aspektai. 2009 m., p. 31). Ikiteisminio tyrimo pareigūnai ir prokurorai privalo reaguoti į kiekvieną tokių asmenų pranešimą, skundą ar pareiškimą, turi siekti nustatyti juos pateikusius asmenys ir kokie įmanoma tikslinti gautą informaciją apie galimai padarytą nusikalstamą veiką, kadangi tik tinkamai ištyrus, išnagrinėjus ir patikslinus gautą informaciją, gali būti svarstomas ikiteisminio tyrimo pradėjimas. Taigi ikiteisminio tyrimo pradėjimo faktinis pagrindas yra informacija apie padarytą nusikalstamą veiką, kitaip tariant duomenys apie nusikalstamos veikos požymius. Ikiteisminis tyrimas turi būti pradedamas kiekvienu atveju, kai gaunama tikėtina informacija apie nusikalstamą veiką ir nėra BPK 3 str. numatytų aplinkybių, dėl kurių baudžiamasis procesas negalimas, tiksliau negali būti pradedamas, o pradėtas turi būti nutrauktas (Goda G., Kazlauskas M, Kuconis P, 2011 m., p. 304). Remiantis Generalinio prokuroro 2008 m. rugpjūčio 11 d. įsakymu Nr. I-110 patvirtintomis rekomendacijomis, juose nustatyta, kad "Informacija apie galimai padaryta nusikalstamą veiką – ikiteisminio tyrimo įstaigoje arba prokuratūroje gauta informacija apie rengiamą, daromą ar padarytą nusikalstamą veiką, kurios nepakanka, kad būtų galima nedelsiant priimti sprendimą pradėti ikiteisminį tyrimą, arba kurios pakanka tokiame sprendime priimti, bet ji pateikta anonimiškai, joje nėra duomenų, leidžiančių identifikuoti šią informaciją suteikusį asmenį, arba informacija gauta pagal Lietuvos Respublikos pranešėjų apsaugos įstatymą". Prokuroras ar ikiteisminio tyrimo pareigūnas, gavę informacijos apie rengiamą, daromą ar padarytą nusikalstamą veiką, jeigu pateikta informacija nėra pakankamai informatyvi atlieka šios informacijos patikrinimą, jei po informacijos patikrinimo ikiteisminio tyrimo pareigūnas ar prokuroras nustato nusikalstamos veikos požymių, priimamas sprendimas pradėti ikiteisminį tyrimą, jei nusikalstamos veikos požymių nenustato, priima sprendimą atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą. "Skundas, pareiškimas ar pranešimas apie nusikalstamą veiką – tai yra fizinio ar juridinio asmens kreipimasis į prokuratūrą ar ikiteisminio tyrimo įstaigą žodžiu, raštu ar elektroninio ryšio priemonėmis, pranešant apie rengiamą, daromą ar padarytą nusikalstamą veiką, nurodant jos padarymo laiką, vietą, būdą, padarinius ir jei yra žinoma, ją padariusį bei nukentėjusį asmenį". (Lietuvos Respublikos Generalinio prokuroro įsakymas..., 2008 m.). Taigi, skundą, pareiškimą ar pranešimą gali pateikti bet kuris fizinis ar juridinis asmuo, įskaitant valstybės institucijas ar pareigūnus. Raštu pateikiamo skundo, pranešimo ar pareiškimo turiniui nėra nustatyta jokių griežtų reikalavimų, o jeigu skundas, pareiškimas ar pranešimas pateikiamas žodžiu,

ikiteisminio tyrimo pareigūnai arba prokuroras surašo tam tikros nustatytos formos protokolą – pareiškimą (Valstybės žinios, 2002 m. 04.09, Nr. 37-1341), (Bučiūnas G., Gruodytė E., Šalčius M., Ikteisminis tyrimas: procesiniai, kriminalistiniai ir praktiniai aspektai, 2017 m., p.13). Surašytame protokole – pareiškime, asmuo įspėjamas dėl baudžiamosios atsakomybės už melagingą įskundimą arba pranešimą apie nebūtą nusikaltimą pagal BK 236 str. Apie tai asmuo turi būti įspėjamas pasirašytinai. Informacija apie rengiamą, daromą ar padarytą nusikalstamą veiką gali būti pateikiama elektroniniu ryšiu priemonėmis. Elektroninio ryšio priemonėmis gauti skundai, pareiškimai ar pranešimai turi atitikti Lietuvos vyriausiojo archyvaro patvirtintas ar su juo suderintas elektroninių dokumentų specifikacijas, tik tokie dokumentai yra registruojami ir nagrinėjami tokia pačia tvarka kaip ir gauti rašytiniai skundai, pareiškimai, pranešimai ar priimti žodiniai pranešimai (Lietuvos Respublikos Generalinio prokuroro įsakymas..., 2008 m.). Reikia pažymėti, kad informacija apie nusikalstamą veiką gali būti pateikiama anonimiškai. Anoniminė informacija būtina skirti nuo skundo, pareiškimo, pranešimo apie nusikalstamą veiką. Negalima pradėti ikiteisminio tyrimo pagal anoniminių pranešimą, tokio pobūdžio duomenims nėra suteikta procesinė forma. Anoniminiai pranešimai suprantami kaip paštu ar kitokiu būdu gauti nepasirašyti laišškai, telefonu, elektroniniu paštu, trumpąja žinute ir pan. gauti pranešimai, kurių siuntėjas (autorius) nėra žinomas. Tokie pranešimai nelaikytini nei informacija (duomenimis) apie nusikalstamą veiką, nei patikimu informacijos šaltiniu. Kita vertus, jie turėtų būti išsamiai ir kruopščiai patikrinami, o pasitvirtinus juose minimiems faktams ikiteisminio tyrimo pareigūnas, prokuroras turėtų surašyti tarnybinį pranešimą, kuris taptų pagrindu pradėti ikiteisminį tyrimą (Bučiūnas G., Gruodytė E., Šalčius M., Ikteisminis tyrimas: procesiniai, kriminalistiniai ir praktiniai aspektai, 2017 m., p.17). Tačiau paprastai pagal anoniminius pranešimus ikiteisminis tyrimas negali būti pradedamas, kadangi jie negali būti laikomi tinkamais duomenimis apie nusikalstamą veiką iki to momento kol jie nėra išsamiai patikrinami.

Apie pradėtą ikiteisminį tyrimą nedelsiant turi būti pranešama asmeniui, padavusiam skundą, pareiškimą ar pranešimą apie nusikalstamą veiką. Sprendimą pradėti ikiteisminį tyrimą priima ikiteisminio tyrimo pareigūnai, apie tai turi būti pranešama prokurorui. O jeigu sprendimą pradėti ikiteisminį tyrimą priima prokuroras, tai jis turi duoti pavedimą atlikti šį tyrimą tam tikrai ikiteisminio tyrimo įstaigai. Toks pavedimas atlikti ikiteisminį tyrimą gali būti išreiškiamas rezoliucija (tarnybinis pranešimas, prokuroro nutarimas,

prokuroro reikalavimas (Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro įsakymas 2014 m. gruodžio 29 d., Nr. I-288)), kuri rašoma ant gauto skundo, pareiškimo ar pranešimo apie nusikalstamą veiką (Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2008 m. rugpjūčio 11 d. įsakymu Nr. I-110 patvirtintos rekomendacijos).

Pagal BPK 166 str. 1 d. įtvirtintą nuostatą, ikiteisminis tyrimas pradedamas, kaip, anksčiau buvo pasakyta, gavus skundą, pareiškimą ar pranešimą apie nusikalstamą veiką. Pagal BPK 166 str. 1 d. 2 p. ikiteisminis tyrimas pradedamas, kai prokuroras ar ikiteisminio tyrimo pareigūnai patys nustato nusikalstamos veikos požymius ir apie tai surašo tarnybinį pranešimą – tai yra antrasis pagrindas ikiteisminio tyrimo pradėjimui.

Gautą informaciją apie nusikalstamą veiką, registruojama ikiteisminio tyrimo įstaigoje, bei reikalui esant organizuojamas jos patikrinimas, kuris nesiejamas su tyrimo veiksmų atlikimu ir traktuojamas, kaip patikslinamieji veiksmai. Jeigu skunde, pareiškinge ar pranešime nurodyti faktai gali būti vertinami kaip akivaizdžiai neteisingi, prokuroras, ikiteisminio tyrimo įstaigos vadovas ar įgaliotas asmuo prireikus gali paprašyti pareiškėjo tuoj pat raštu tik patikslinti nurodytus faktus apie padarytą nusikalstamą veiką. 2010 m. liepos mėnesį Lietuvos Respublikos Seimas priėmė BPK pataisą, pagal kurią sudaroma galimybė net ir nepradėjus ikiteisminio tyrimo atlikti bet kokią procesinį tyrimo veiksmą, nereikalaujanti procesinės prievartos. Šią pataisą vetavo Lietuvos Prezidentė, nes ja būtų sukurtas teisinis reguliavimas, pagal kurį per pirmąsias po pareiškimo dešimt dienų faktiškai būtų atliekami tie patys ikiteisminio tyrimo veiksmai, kokie yra atliekami šio metu, tačiau būtų eliminuota tokių tyrimo veiksmų teisėtumo kontrolė. Asmenys, kurių atžvilgiu tokie veiksmai būtų atliekami, neturėtų galimybės jų skųsti (BPK 62 str.), tokie faktiniai tyrimai nebūtų apskaityti ikiteisminio tyrimo registruose, todėl iškiltų ikiteisminio tyrimo pareigūnų piktnaudžiavimo tarnybinė padėtimi ar kitokių korupcinio pobūdžio veikų grėsmė, taip pat pagrįsti nuogastavimai, kad tokie proceso veiksmai gali būti naudojami kaip psichologinė poveikio priemonė, sprendžiant asmenų tarpusavio asmeninius turtinio ar neturtinio pobūdžio nesutarimus, be to, nebūtų užtikrintos procesinės asmenų garantijos (Lietuvos Respublikos Prezidento dekretas "Dėl Lietuvos Respublikos Seimo priimto Lietuvos Respublikos BPK papildymo 3 str. ir 18, 21, 38, 55, 64, 78, 81, 102, 112, 121, 125, 134, 135, 136, 137, 142, 151, 157, 166, 168, 170, 171, 176, 178, 181, 342, 348, 389, 418, 440 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymo grąžinimo Lietuvos Respublikos Seimui pakartotinai svarstyti. Valstybės žinios. 2010 m. Nr. 86-4543). Ankstesnėje, iki 2003 m. gegužės 1 galiojusioje procesinėje tvarkoje buvo

aiškiai reglamentuotas pareiškimų ir pranešimų apie nusikaltimus priėmimo registravimo išnagrinėjimo ir sprendimų pagal juos priėmimo procesinis mechanizmas (ankstesnio BPK 125- 133 str.). Dabar BPK pareiškimų ar pranešimų fiksavimas ar kitoks reagavimas reglamentuojamas labai paviršutiniškai, todėl detalesnė tvarka pateikiama Generalinio prokuroro rekomendacijose, vidaus reikalų ministro ar Policijos departamento ir kitų ikiteisminio tyrimo institucijų vadovų įsakymuose. Remiantis jais nėra sukurama vieninga tokių dokumentų fiksavimo tvarka ir netgi sudaromos galimybės (juos fiksuojant laikmenose), vėliau tą informaciją koreguoti ar visiškai išregistruoti. Tai leidžia daryti išvada, kad pareiškimų apie nusikalstamas veikas apskaita neatspindi realios situacijos. P. Ancelio tvirtinimu (Ancelis P. Įrodinėjimo teisinio reguliavimo įtaka užtikrinant proceso dalyvių teisės ikiteisminiame etape. 2006 m., Nr. 11(89). p.7) "valstybinėje statistinėje atskaitomybėje skaičiais nepateikiamas tik pradėtų ikiteisminio tyrimo skaičius, bet nėra suvestinių duomenų, kiek šalyje atsisakyta pradėti ikiteisminių tyrimų. Taip pat negalima nesutikti su minėto autoriaus nuomone, kad mūsų šalies nusikalstamumo statistikos duomenų neatitikimą tikrovei ypač lemia nukentėjusiųjų neigiama nuomonė apie policijos darbo efektyvumą (neretai ir asmeninės antipatijos) dėl policijos darbo ritinio pobūdžio, dėl susidariusio įspūdžio apie policijos nenorą registruoti skundus tais atvejais, kai įsilaužiama į automobili, pagrobiami mobilieji telefonai ir kt., kai reikalaujama nukentėjusiajam pačiam atvykti į įstaigą, pareigūnui atsisakiusius atvykti į įvykio vietą; baimė pamatyti nusikaltėlį; nenoras būti liudytoju; baimė būti išjuoktam (išžagino, apgavysčių ir kitais atvejais); žiniasklaidos įtaka, kai atskleidžiami politikų, kitų pareigūnų nebaudžiamumo, piktnaudžiavimo ir kitokie atvejai. Neigiamą visuomenės požiūrį į teisėsaugos veiklą sąlygoja dar ir tai, kad ataskaitose pateikiami nepriekaištingi pradėtų ikiteisminių tyrimų, veikų išaiškinamumo rodikliai, tačiau retai pranešama apie išteisintų asmenų, didžiulį nutrauktų tyrimų skaičių. Tai leidžia daryti išvada, kad pateikiant ir analizuojant realią ikiteisminio tyrimo situaciją būtų daug greičiau išaiškinamos tyrimo planavimo ir organizavimo problemos ir sudaromos prielaidos joms veiksmingai spręsti.

Prokuroras ar ikiteisminio tyrimo pareigūnas, gavęs skundą, pareiškimą ar pranešimą, o reikiamais atvejais – ir jų patikslinimą, gali atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą tik tuo atveju, kai skunde, pareiškime ar pranešime nurodyti faktai apie padarytą nusikalstamą veiką yra akivaizdžiai neteisingi. Tokį atsakymą pradėti ikiteisminį tyrimą pagrindą nustato BPK 168 str. 1 d. Atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą gali tik tuo atveju, kai jį

gauto skundo, pareiškimo ar pranešimo turinio yra aiškiai suprantama, kad jokios nusikalstamos veikos nebuvo ar jei skunde, pareiškinge ar pranešime nurodoma veika, dėl kurios byla turi būti nagrinėjama privataus kaltinimo tvarka ir nėra pagrindo manyti, kad veika turi visuomeninės reikšmės. Tai, pavyzdžiui, galėtų būti atvejai, kai skunde, pareiškinge ar pranešime kalbama apie įvykį ar veiką, už kurią nenumatyta baudžiamoji atsakomybė, ar kai be tyrimo aišku, kad yra BPK 3 str. numatytų aplinkybių, dėl kurių baudžiamasis procesas negalimas, tai pat kai skunde, pareiškinge ar pranešime nurodoma informacija (o ne faktai), kurios patikimumui nustatyti tyrimas nereikalingas dėl akivaizdaus tos informacijos netikrumo (BPK komentaras I. 2003 m. p. 426).

Kol nėra surinkta pirminė informacija, išsiaiškinti, ar yra pagrindo pradėti ikiteisminį tyrimą, dažnai ir neįmanoma. Neretai pasitaiko atvejų, kai gautame pranešime nėra pakankamai informacijos, iš kurios būtų galima daryti preliminarį išvadą, kad yra pagrindas atlikti ikiteisminio tyrimo veiksmus, dažniausiai būtina nedelsiant atlikti įvykio vietos apžiūrą, pateikti specialisto išvadą, galbūt atlikti ir kitus veiksmus, nelaukiant jokios rezoliucijos ar kito nurodymo pradėti ikiteisminį tyrimą. 2010 m. spalio 1 d. įsigaliojus LR įstatymu (BPK papildymo, pakeitimo straipsnių ir papildymo įstatymas. Valstybės žinios, 2010 m. Nr. 113-5742) numatytiems BPK straipsnių pakeitimams ir papildymams, papildyta 168 str 1 d., numatanti, kad gauto skundo, pareiškimo ar pranešimo duomenų patikslinimui gali būti atlikta įvykio vietos apžiūra, įvykio liudytojų apklausos, taip pat iš valstybės ar savivaldybės įmonių, įstaigų, organizacijų, pareiškėjo ar asmens, kurio interesais pateiktas skundas, pareiškimas ar pranešimas, reikalaujami duomenys ar dokumentai, atliktos pareiškėjo ar asmens, kurio interesais pateiktas skundas, pareiškimas ar pranešimas, apklausos. Tokius proceso veiksmus BPK įpareigoja atlikti per kuo trumpesnius terminus. Toks teisinis ikiteisminio tyrimo įstaigoje gautos pirminės informacijos pakankamumo ir patikimumo patikrinimo reglamentavimas leidžia atlikti minėtus procesinius veiksmus, kurie anksčiau buvo negalimi oficialiai nepradėjus ikiteisminio tyrimo, o tai visiškai nepriimtina operatyvumo, išsamumo ir kitų principų požiūriu. Įžvelgdama šitokiame reglamentavime aiškiai neapibrėžta laiko tarpą galimybę nesąžiningiems ikiteisminio tyrimo pareigūnams pažeidinėti įtariamojo teises dar iki ikiteisminio tyrimo pradžios, Lietuvos Prezidentė pareikalavo tiksliai įvardinti dešimt dienų trukmę.

Atsisakydamas pradėti ikiteisminį tyrimą, prokuroras ar ikiteisminio tyrimo pareigūnas turi surašyti motyvuotą nutarimą. Ikiteisminio tyrimo pareigūnas atsisakyti

pradėti ikiteisminį tyrimą gali tik ikiteisminio tyrimo įstaigos vadovo arba jo įgalioto asmens sutikimu, o nutarimo nuorašą per dvidešimt keturias valandas privalo išsiųsti prokurorui. Nutarimo atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą nuorašą privaloma išsiųsti skundą, pareiškimą ar pranešimą padavusiam asmeniui, kuris nutarimą gali apskusti per septynias dienas nuo šio dokumento gavimo dienos BPK nustatyta tvarka. Nuo ikiteisminio tyrimo pradžios remiantis BPK išlieka neapibrėžtas bylos dokumentų ir kitų jos lydinčių objektų, taip pat daiktų kaupimas, skaidymas, perdavimas ar kitoks judėjimas; visiškai neaiškos bylos atstatymo galimybės jai dingus, sunaikinus ar kitaip praradus. Šiame kontekste atkreiptinas dėmesys į vis didesnę painiavą sukeliama bandant detalizuoti baudžiamojo proceso pradžios mechanizmą ne BPK, o poįstatyminiais aktais. Patyrus nesėkmę 2003 m. Generalinio prokuroro patvirtintai rekomendacijai, nustatančiai ikiteisminio tyrimo pradžios procedūrą, 2008 m. rugpjūčio 11 d. įsakymu Nr. I-110 patvirtinta nauja rekomendacija dėl ikiteisminio tyrimo pradžios ir jos registravimo tvarkos.

Ikiteisminio tyrimo pareigūnai ir prokuroras, vykdant baudžiamojo proceso įstatymu nustatytas funkcijas, kiekvienu atveju, kai paaiškėja nusikalstamos veikos požymiai, privalo pagal savo kompetenciją imtis visų įstatyme įmanomų priemonių, kad per trumpiausią laiką būtų atliktas tyrimas ir būtų atskleista nusikalstama veika (BPK, 2003 m.).

BPK 167 str. numato atitinkamas nusikalstamas veikas, dėl kurių reikalinga nukentėjusiojo asmens ar jo teisėto atstovo valia kreiptis į kompetentingas valstybės institucijas, kad būtų pradėtas baudžiamasis procesas. Pagal BPK įtvirtintas nuostatas nukentėjusiuoju paprastai yra laikomas fizinis asmuo, kuriam nusikalstama veika padarė fizinės, turtinės ar neturtinės žalos. BPK 167 str. numatytos veikos – tai yra ikiteisminio tyrimo pradžios pagal nukentėjusiojo asmens skundą bylų kategorija, kurios esminis skirtumas nuo įprastos ikiteisminio tyrimo tvarkos yra tas, kad nesant nukentėjusiojo skundo, ikiteisminio tyrimo pareigūnai ar prokuroras, išskyrus kai kurias išimtis, metu teisės savo iniciatyva jo pradėti (Bučiūnas G. 2009 m., p. 13). Tuo norima pasakyti, kad šių nusikalstamų veikų atveju, ikiteisminis tyrimas yra privalomas ir jokių būdų negalima atsisakyti priimti tokį skundą, pareiškimą ar pranešimą. Taip pat, BPK 167 str. 3 d. yra numatyta, kad jeigu BK 145 str., 149 str. 1 d., 150 str. 1 d., 151 str. 1 d. numatytos nusikalstamos veikos turi smurto artimoje aplinkoje požymių, ikiteisminis tyrimas pradedamas, nesvarbu, ar yra nukentėjusiojo skundas arba jo teisėto atstovo pareiškimas.

Tam tikrais atvejais, kai nėra pateiktas nukentėjusiojo skundas, ar jo teisėto atstovo pareiškimas, pradėti ikiteisminį tyrimą gali pareikalauti prokuroras BPK 167 str 2 d. nustato dvi išimtis, kai ikiteisminis tyrimas dėl prieš tai minėtų nusikalstamų veikų privalo būti pradėtas prokuroro reikalavimu: kai BPK 167 str. 1 d. nurodytos nusikalstamos veikos turi visuomeninę reikšmę ir nėra nukentėjusiojo skundo ar jo teisėto atstovo pareiškimo; kai BPK 167 str. 1 d. nurodytomis nusikalstamomis veikomis padaryta žala asmeniui, kuris dėl svarbių priežasčių negali ginti teisėtų savo interesų ir nėra nukentėjusiojo skundo ar jo teisėto atstovo pareiškimo. Sprendžiant dėl kokių priežasčių asmuo ar jo atstovas negali ginti savo teisėtų interesų, reikia būtinai atsižvelgti į to asmens sveikatos būklę, išsilavinimą, patirtį, bendra išprusimą, pavyzdžiui, tas asmuo negali apginti savo interesų dėl tam tikros psichinės ar fizinės negalios, dėl teisinių žinių stokos, dėl negalėjimo gauti reikalingos informacijos ir pan. Kalbant apie tai, kokios nusikalstamos veikos turi visuomeninę reikšmę kiekvienas konkretus atvejis yra vertinamas individualiai atsižvelgiant į tai, kokius padarinius sukeltų tokia padaryta veika visai visuomenei, valstybei ar kitiems asmenims, jeigu dėl šios veikos nebūtų pradėtas ikiteisminis tyrimas. Remiantis Generalinio prokuroro patvirtintomis rekomendacijomis, prokuroro reikalavimas išreiškiamas atskiru rašytiniu dokumentu arba nutarimu, kuriame privalo būti nurodyti motyvai, pagrindžiantys, kad veika turi visuomeninę reikšmę ar kad ja padaryta žala asmeniui, kuris dėl svarbių priežasčių negali ginti teisėtų savo interesų.

Taigi, apie ikiteisminio tyrimo pradžią, galima kalbėti, kad turi būti informacija, kokios sąlygos turi egzistuoti. Ikteisminio tyrimo pradėjimas yra vienas esminių momentų visame baudžiamajame procese. Nuo šio etapo metu priimto sprendimo priklauso proceso likimas. Labai svarbu, kad subjektai veiktų atsakingai bei sąžiningai, turint omeny pareigūnai turi būti kompetentingi, o prokuroras privalo užtikrinti kontrolę. Ikteisminio tyrimo pradėjimo pagrindas užtikrina nukentėjusiųjų asmenų teises bei interesus.

4.2. Ikteisminio tyrimo organizavimas ir jo probleminiai aspektai

Prokuroras, organizuodamas ikiteisminį tyrimą, turi numatyti priemones ir resursus, kurie bus panaudojami atliekant konkretų ikiteisminį tyrimą. Būtent todėl įstatymas šiam proceso subjektui suteikia teisę nuspręsti ir alternatyva pasirinkti ikiteisminio tyrimo priemones – viena ikiteisminio tyrimo pareigūną, jų grupę ar net kelias ikiteisminio tyrimo įstaigas ir pan. Todėl darytina prielaida, jog ikiteisminio tyrimo organizavimas apima: procesinių funkcijų pasidalijimą ir kooperavimą, procesinių veiksmų planavimą.

Tačiau, remiantis Šato M. straipsnyje "Prokuroro ir ikiteisminio tyrimo pareigūnų bendradarbiavimo formos" (Šatas M. Prokuroro ir ikiteisminio tyrimo pareigūnų bendradarbiavimo formos. 2008. Nr. 4(13). p. 363) pateikta analizė, BPK neapibrėžus bendradarbiavimo tarp prokuroro ir ikiteisminio tyrimo pareigūno termino, praktiniame pareigūnų darbe akcentuojamas prokurorų pasyvumas šiame procese. Kaip rodo šio autoriaus ir kitų tyrėjų atlikti tyrimai dabar prokuroro ir ikiteisminio tyrimo pareigūnų bendradarbiavimas yra parengtas formalia atskaitomybe prokurorui kaip tyrimą kontroliuojančiam bei jam vadovaujančiam pareigūnui. Tai leidžia daryti išvadą, kad praktikoje labiausiai funkcionuoja ir plėtojamos prokuroro vadovavimo ir kontroliavimo funkcijos, o ikiteisminio tyrimo organizavimas, apimantis ir tyrimo veiksmų planavimą, paliekamas ikiteisminio tyrimo pareigūnui. Remiantis BPK bet kuri pareigūno veikla ir bet kurio laiko momentu gali būti nutraukta prokuroro. Sėkmingam ir efektyviam ikiteisminio tyrimo atlikimui pirmiausia reikia komandos: ikiteisminio tyrimo institucijoms būtina susišnekėti, geranoriškai bendradarbiauti: sudaryti optimalias sąlygas greitai ir visapusiškai atskleisti nusikalstamą veiką racionaliausiai išnaudojant laiką, jėgas ir priemones; užtikrinti suderinamumą, sekti institucijų ir asmenų bendrų tikslų sprendžiant jiems iškilusius uždavinius. Kaip ir kiekvienoje komandoje visi turėtų dirbti susitelkę, pasiskirstę darbą tolygiai pagal galimybes. Praktika tvirtina, kad yra problema – nesugebėjimą efektyviai bendradarbiauti nusikalstamų veikų tyrimo procese. Siekiant pilnaverčio bendradarbiavimo reikalinga efektyvi komunikacija, informacijos mainai ne tik formaliame, dokumentiškai įformintame lygmenyje, tačiau ir žodinis, dalinai neformalus apsikeitimas informacija, žiniomis bei nuomonėmis (Jurka R. Baudžiamojo proceso optimizavimo ir spartinimo galimybės ir būdai. 2004 m., p.69). Svarbi yra ir tinkama bendradarbiavimo aplinka. Šį faktorių labiausiai gali nulemti patys pareigūnai, kuriantys šią aplinką ir joje dirbantys bei vadovai, padedantys užtikrinti maksimaliai darbui tinkamą kolektyvo mikroklimatą, profesinę kultūrą.

Glaudus bendradarbiavimas, ikiteisminio tyrimo pareigūnų vykdomų procesų detalus išmanymas, gebėjimas organizuoti bendradarbiavimo procesą tampa neatsiejama prokurorams būtinos kompetencijos dalis. Tuo tarpu ikiteisminio tyrimo pareigūnams taip pat reikalingas naujas požiūris į baudžiamąjį procesą, visa apimantis jo išmanymas, o šioje vietoje tinkamiausias pagalbininkas gali būti kartu dirbantis prokuroras, kuris vėlgi turi įgyti ugdymo gebėjimų kompetenciją bei nuostatas.

Bendri generalinio prokuroro ir policijos Generalinio komisaro įsakymai

(susitarimai), nustato aiškesnius tiek prokurorams tiek ir ikiteisminio tyrimo pareigūnams tarpusavio bendradarbiavimo būdus, padeda išspręsti iškilusius nesutarimus. Tačiau pagrindinis dokumentas, kurio remiantis yra organizuojamas ikiteisminis tyrimas, yra BPK. Jame reglamentavus ikiteisminio tyrimo pareigūno ir prokuroro bendradarbiavimo ikiteisminiame procese sąvoką, praktinėje veikloje būtų sudarytos žymiai palankesnės sąlygos ikiteisminio tyrimo spartesniam ir kokybiškesniam atlikimui, nes kaip rodo įvairių laiku ir apimtimi atlikti apklausus tiek prokurorus tiek ikiteisminio tyrimo pareigūnus, prokurorai praktikoje labiausiai akcentuoja kontrolės ir vadovavimo funkcijas ir stengiasi jas atlikti jau baigiant ikiteisminį tyrimą, o ikiteisminio tyrimo pareigūnai dažnai stokoja teisinių žinių ir patarimų jau ikiteisminio tyrimo pradžioje.

Organizuojant nusikalstamų veikų tyrimą neabejotinai įtakos turi pareigūno darbo krūvis. Nuo darbo krūvio dažniausiai priklauso ikiteisminio tyrimo organizavimo kokybė bei darbo kokybė apskritai. Didelis darbo krūvis trukdo tinkamai pasiruošti kiekvienam procesiniam veiksmui, jį tinkamai organizuoti. Per didelis darbo krūvis dažnai neleidžia skirti vienodo dėmesio visoms esančioms byloms. Nagrinėjant pareigūnų darbo krūvį, iškyla optimalus darbo krūvio nustatymo, intensyvaus ir efektyvaus jo organizavimo problemos. Ikiteisminio tyrimo pareigūnai "stengiasi rodyti" gerus rezultatus, kurie vertinami į teismą perduotų bylų skaičiumi, visiškai nekreipiant dėmesio į tai, kad tai yra prokurorų, o ne ikiteisminio tyrimo pareigūnų prerogatyva. Vis dėlto, ikiteisminio tyrimo pareigūnus reiktų vertinti ne pagal į teismą perduodamų bylų skaičių, o pagal realiai atliktus ikiteisminio tyrimo veiksmus, tai yra jų kiekį.

Remiantis pareigūnų apklausos duomenimis (Kriminologinės statistikos ataskaitos Lietuvos NPLC: <http://www.nplc.lt/statistika.html>.; Ancelis P. Ikiteisminio nusikaltimų tyrimo procesinės ir organizacinės problemos (lyginamosios teisėtyros studija) 2006 m., p.114-119), identifikuotos šio ikiteisminio tyrimo organizavimo problemos: neefektyvus pareigūnų ir prokurorų bendradarbiavimas; didelis darbo krūvis; pareigūnų mokymų ir žinių stoka; prokuroro kompetencijai priskirtų proceso veiksmų atlikimas; bendrų tyrimo grupių sudarymo problemos. (Ancelis P. Ikiteisminio tyrimo organizavimo, vadovavimo ir kontroliavimo teisinis reguliavimas ir taikymo praktika. 2010 m.)

Manytina, kad patobulinus jau egzistuojančią ikiteisminio tyrimo bylų duomenų kompiuterinę bazę, galima būtų organizuoti daug tolygesnį ikiteisminio tyrimo pareigūnų darbo krūvį, tuo pačiu sukuriant prielaidas daug spartesniam ikiteisminio tyrimo atlikimui.

Pažymėtina, ikiteisminį tyrimą atliekančio pareigūno darbas labai sudėtingas, įvairiašakis. Pagrindinis jo uždavinys – tirti nusikalstamas veikas, nustatyti nusikalstamą veiką padariusius asmenis. Greitai, operatyviai išaiškinti nusikalstamas veikas, surinkti, iširti bei įvertinti duomenis, ypač tiriant sudėtingas, painias bylas, nelengva. Paprastai pareigūnas tiria ne vieną, o iš kart kelias nusikalstamas veikas, kuriose reikia atlikti daug procesinių veiksmų, apklausti nemažai liudytojų, įtariamųjų ir t.t. Kad galėtų sėkmingai durti tą darbą, pareigūnas pirmiausia jį turi tinkamai organizuoti, matyti jo perspektyvą, gerai apgalvoti kiekvieną ikiteisminio tyrimo veiksmą ir visą jų sistemą, numatyti jų atlikimo laiką, vietą ir pan.

Prof. Navickienė Ž. remiantis kriminalisto Palskio E. ir kt. nuomone, to pasiekama planuojant nusikalstamų veikų tyrimą. Tinkamas ikiteisminio tyrimo planavimas yra būtina sąlyga, užtikrinanti nusikalstamų veikų tyrimo sėkmę ir efektyvumą, padedanti realizuoti baudžiamojo proceso uždavinius (Ikiteisminio tyrimo planavimo reikšmė tiriant šiuolaikines nusikalstamas veikas, 2023 m. p.208). Planavimas atspindi organizacinius ir kūrybinius pareigūno veiklos, prasidedančios nuo pirmojo tyrimo momento ir besitęsiančios iki jo pabaigos, ypatumus. Tačiau remiantis BPK ikiteisminio tyrimo organizavimas (ir planavimas) yra išimtinė prokuroro teisė ir pareiga. Pirmiausia prokuroras įsigilinęs arba neįsigilinęs į tyrimo eigą gali nuspręsti, kad pareigūno planas nusikalstamai veikai atskleisti yra visiškai netinkamas ir pareigūnas neturi jokių BPK ar kitų teisės aktų suteikiamų instrumentų apginti savo nuomonę. Jis gali apskusti tik neteisėtus prokuroro veiksmus savo ikiteisminės tyrimo įstaigos vadovui. Antra aplinkybė sąlygojanti pareigūną atsisakyti savo planų yra jo tiesioginio vadovo įsakymai. Prokuroro santykiai su ikiteisminio tyrimo pareigūnais turi priklausyti nuo nusikalstamos veikos, dėl kurios vyksta ikiteisminis tyrimas. Standartiniais nusikalstamų veikų atvejais prokuroro vadovavimas ikiteisminiam tyrimui ir jo metu atliekamų veiksmų kontrolė gali būti mažiau intensyvūs. Sudėtingais atvejais prokuroras turi nuolat sekti, kaip vyksta ikiteisminis tyrimas, patikrinti, kaip buvo atliktas kiekvienas svarbesnis ikiteisminio tyrimo veiksmas ir kokie gauti rezultatai.

2009 m. rugpjūčio 7 d. Generalinio prokuroro ir policijos Generalinio komisaro įsakymu patvirtintas ikiteisminio tyrimo gerinimo planas ir jo įgyvendinimo priemonės, kuriame numatyti uždaviniai: siekti policijos ir prokuratūros veiksmingos veiklos atliekant ikiteisminį tyrimą, siekiant pagerinti ikiteisminį tyrimą; sukurti ikiteisminio tyrimo pareigūnų ir prokurorų, kurių specializacija tirti tam tikras bylas, sistemą, sukurti

ikiteisminio tyrimo pareigūnų ir prokurorų veiklos vertinimo ir skatinimo sistemą (Lietuvos Respublikos Generalinio prokuroro ir Lietuvos policijos Generalinio komisaro įsakymas I-111/5-V-572/2009 "Dėl Lietuvos Respublikos Generalinio prokuroro ir Lietuvos policijos Generalinio komisaro 2008 m. balandžio 29 d. įsakymo Nr. I-60/5-V-210 "Dėl ikiteisminio tyrimo gerinimo plano ir jo įgyvendinimo priemonių tvirtinimo, pakeitimo").

Organizuodamas ikiteisminį tyrimą, prokuroras pagal savo kompetenciją vadovaujasi padariniai reikalavimais: konkretus ikiteisminis tyrimas pavedamas tai ikiteisminio tyrimo įstaigai, kuri pagal savo kompetenciją galėtų išsamiai ir per trumpiausią laiką atlikti ikiteisminį tyrimą ir atskleisti nusikalstamą veiką ir kurios veiklos teritorijoje padaryta nusikalstama veika; kitos vietovės prokurorui ar ikiteisminio tyrimo įstaigai atlikti ikiteisminį tyrimą gali pavesti aukštesnysis prokuroras per šį tyrimą kontroliuosiančios prokuratūros aukštesnįjį prokurorą, jeigu tai užtikrins greitą ir išsamų nusikalstamos veikos tyrimą (BPK 174 str.); esant BPK nurodytoms sąlygoms naudotis galimybe ikiteisminį tyrimą užbaigti baudžiamuoju įsakymu ar pagreitinti proceso tvarka.

BPK iki priimto 2003 m. naujo BPK abstrakčiau buvo apibrėžti jokie konkretūs terminai ikiteisminio tyrimo nustatymo. Kauno pedofilijos bylos (Kedžio D., Vilnius m., 2 apylinkės teismas) ir po to sekusio parlamentinio tyrimo, buvo suskubta parengti dabar jau galiojančius BPK pataisymus. Naujausiame Generalinio prokuroro įsakymu patvirtintame ikiteisminio tyrimo terminų kontrolės tvarkos apraše (Lietuvos Respublikos Generalinio prokuroro įsakymas "Dėl ikiteisminio tyrimo terminų kontrolės tvarka aprašo patvirtinimo. Valstybės žinios. 2010-10-21, Nr. 124-6363), nustatoma, kad ikiteisminis tyrimas turi būti atliktas per kuo trumpiausius terminus, net ne ilgiau kaip: dėl baudžiamojo nusižengimo – per tris mėnesius; dėl nesunkių, apysunkių ir neatsargių nusikaltimų – per šešis mėnesius; dėl sunkių ir labai sunkių nusikaltimų - per devynis mėnesius (BPK 176 str. 1 d.).

Apibendrinant galima teigti, kad BPK reikia pripažinti būti identifikuojamas ikiteisminį tyrimą atliekantis asmuo, kuris atsakingas už tyrimo intensyvumą, kokybiškumą ir pan. Reikia pripažinti, kad ikiteisminiame tyrime svarbiausias organizatorius yra prokuroras ir ikiteisminio tyrimo pareigūnas.

Ikiteisminio tyrimo organizavimo procesas reikalauja ne tik naujų teisinių ar operatyvinės veiklos žinių, tačiau ir vadybos bei bendravimo ir bendradarbiavimo įgūdžių. Kompetencijos užtikrinimas turi būti vertintinas ne tik kaip būtinų teisinių ar

operatyvinių žinių, tačiau ir kaip bendradarbiavimo, planavimo, personalo ugdymo įgūdžių suteikimas. Ikiteisminį tyrimą atliekančių pareigūnų kvalifikacija turėtų būti nuosekliai keliama, nes yra nepakankama. Čia turėtų būti intensyvinamas teorinis, praktinis mokymas, organizuojamos įvairios mokslinės diskusijos, konferencijos, seminarai. Esant tinkamai ir nuolat tobulinamai ikiteisminio tyrimo subjektų kvalifikacijai, sumažės problemų atliekant ikiteisminį tyrimą ir taikant įstatymo normas (Jurka R. Baudžiamojo proceso optimizavimo ir spartinimo galimybės ir būdai. Vilnius. 2004 m. p. 73).

Taigi, ikiteisminio tyrimo organizavimą būtų galima apibūdinti kaip kvalifikuotų ir kompetentingų ikiteisminio tyrimo subjektų suderintą veiklą, kuri yra paremta teisės aktuose nustatytais iš moksliškai pagrįstais būdais ir priemonėmis, galinčiais užtikrinti efektyvų ikiteisminį tyrimą, nuosekliai ir laiku įgyvendinamą tikslą.

4.3. Ikiteisminio tyrimo užbaigimas

Atlikus visus ikiteisminio tyrimo veiksmus, turi būti priimamas sprendimas dėl tolimesnės proceso eigos. Tokį sprendimą turi priimti prokuroras, kai nustato, kad yra surinkta pakankamai duomenų tolesnėms veiksams atlikti. Apie ikiteisminio tyrimo pabaigą prokuroras turi pranešti įtariamajam, jo gynėjui, nukentėjusiajam, civiliniam ieškovui, civiliniam atsakovui bei jų atstovams. Prokuroras taip pat turi pranešti, kad jie turi teisę susipažinti su ikiteisminio tyrimo medžiaga ir pateikti prašymus papildyti ikiteisminį tyrimą. Ikiteisminis tyrimas gali būti užbaigiamas bylos perdavimu pirmosios instancijos teismui (surašant kaltinamąjį aktą), nutraukiant ikiteisminį tyrimą pareiškimu su paprastinto proceso formų (baudžiamojo įsakymo ar proceso užbaigimo pagreitinato proceso tvarka) taikymo arba pereinant į priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo procesą (Goda G., Kazlauskas M., Kuconis P., 2011 m., p. 335).

Atlikus (BPK 218 str.) visus ikiteisminio tyrimo numatytus veiksmus prokuroras surašo kaltinamąjį aktą. Kaltinamasis aktas – tai yra procesinis dokumentas, kurį surašius, asmuo, įtariamasis padaręs nusikalstamą veiką, tampa kaltinamuoju bei kuris kartu su ikiteisminio tyrimo visa surinkta medžiaga turi būti perduodama pirmosios instancijos teismui. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra išaiškinęs, kad: "asmeniui pareiškus kaltinimus, yra išreiškiama prokurorų, kaip valstybės pareigūnų, veikiančių valstybės vardu, oficiali pozicija, kad baudžiamojoje byloje yra surinkta pakankamai duomenų, pagrindžiančių nusikalstamos veikos padarymą" (Lietuvos Aukščiausiasis Teismas 2011 m. lapkričio 10 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-444/2011). Kadangi prokurorui

yra suteikta išimtinė kompetencija organizuoti ikiteisminį tyrimą ir jam vadovauti, prokuroras, kai ikiteisminį tyrimą atliko kiti pareigūnai, turi susipažinti su visa ikiteisminio tyrimo medžiaga bei su rašytine atliktų ikiteisminio tyrimo veiksmų ataskaita ir nustatyti, ar yra pagrindas baigti ikiteisminį tyrimą (Lietuvos Respublikos Generalinio prokuroro 2015 m. birželio 1 d. įsakymu Nr. I-136 patvirtintos rekomendacijos). Kai prokuroras įsitikina, kad ikiteisminio tyrimo metu yra surinkta pakankamai duomenų ir kuriais remiantis teismas galėtų jau priimti apkaltinamąjį nuosprendį – prokuroras privalo nedelsiant surašyti kaltinamąjį aktą. Kaltinamajame akte turi būti nurodoma teismo, kuriam teisinga byla, pavadinimas, duomenys apie įtariamąjį, aprašomos nusikalstamos veikos faktinės aplinkybės, duomenys, kuriais grindžiamas kaltinimas, Baudžiamojo kodekso straipsnis, numatantis atsakomybę už padarytą veiką, įtariamojo pozicija, jeigu įtariamasis nesutinka su įtarimu, taip pat prokuroro nuomonė dėl galimybės atlikti sutrumpintą įrodymų tyrimą (BPK, 2002 m.). Nors BPK nenumato per kokį terminą kaltinamasis aktas turi būti surašytas, Generalinio prokuroro rekomendacijose dėl kaltinamojo akto surašymo yra nurodoma, kad prokuroras privalo surašyti kaltinamąjį aktą per septynias dienas, tačiau šį terminą gali pratęsti aukštesnysis prokuroras savo rezoliucija, atsižvelgdamas į proceso sudėtingumą ir apimtį. Remiantis BPK 220 str., prokuroras surašęs kaltinamąjį aktą iki bylos perdavimo teismui šio akto nuoraša pasirašytinai įteikia kaltinamajam. Vėliau teismui perduodamas kaltinamasis aktas su visa surinkta ikiteisminio tyrimo medžiaga, kuri ne tik patvirtina ar paneigia bent vieną aplinkybę, bet ir ta, kuri buvo surinkta paties įtariamojo, jo gynėjo prašymu ir kuri turėtų jam naudoti (Goda G., Kazlauskas M., Kuconis P., 2011 m., p.342). Taigi, kaltinamasis aktas yra procesinis dokumentas, kuriuo užfiksuojami ikiteisminio tyrimo rezultatai, užbaigiama ikiteisminio tyrimo stadija ir kuri gavęs kaltinamasis sužino, kuo jis yra kaltinamas, kokie kaltinimai bus nagrinėjami teisme ir kokiais duomenimis tie kaltinimai yra grindžiami.

Lietuvoje pradėtas ikiteisminis tyrimas dabar gali būti užbaigtais tokiais būdais: nutraukiant ikiteisminį tyrimą pagal (BPK 212 str.); kaltinamojo akto surašymu: pareiškimu dėl supaprastinto proceso formų taikymo (baudžiamojo įsakymo surašymo ar proceso užbaigimo pagreitinoto proceso tvarka). Ikiteisminio tyrimo užbaigimo būdas buvo aprašytas anksčiau – kaltinamojo akto surašymas. Tam tikrais atvejais, ikiteisminis tyrimas gali būti užbaigiamas pareiškimu dėl supaprastinto proceso formų taikymo. Kai kurias padarytas nelabai pavojingas nusikalstamas veikas nesudėtinga atskleisti dėl

akivaizdumo ar kitų aplinkybių. Tai ir paskatino siekiant baudžiamojo persekiojimo tikslingumo baudžiamajame procese įteisinti tam tikras išimtis iš bendrųjų proceso normų taisyklių sukurti naujus institutus ir numatyti teisę spręsti klausimą apie baudžiamąjį persekiojimą. Toks supaprastintas bylų procesas turi dvi formas: teismo baudžiamojo įsakymo priėmimo procesą ir pagreitintas procesas. Pagreitintą procesą teisinėje doktrinoje geriausiai apibūdina toks teiginys: "Pagreitintas procesas – tai supaprastinta baudžiamoji procesinė forma, taikoma apylinkės teismui teisingoms baudžiamosioms byloms dėl nusikalstamų veikų, kurių padarymo aplinkybės yra aiškos, prokurorui suteikiant galimybę kreiptis į teismą dėl bylos nagrinėjimo teisme ne vėliau kaip per BPK nustatytą terminą, nepateikiant jokios ikiteisminio tyrimo medžiagos arba tik ta, kuri prokuroro nuožiūra yra būtina sklandžiam nagrinėjimui teisme" (Ažubalytė R., Specifinės baudžiamojo proceso rūšys. 2011 m., p. 77). Iš to galima daryti išvadą, kad pagreitintas procesas gali vykti esant trims sąlygoms: kai yra aiškos nusikalstamos veikos padarymo aplinkybės, kai baudžiamoji byla dėl tos veikos padarymo yra teisinga apylinkės teismui ir kai prokuroras veikos padarymo dieną ar ne vėliau kaip per keturiolika dienų nuo ikiteisminio tyrimo pradžios dienos kreipiasi į teismą su pareiškimu dėl bylos nagrinėjimo pagreitinto proceso tvarka. Nusikalstamų veikų padarymo aplinkybių aiškumą kiekvienu atveju vertinti paliekama teisėsaugos pareigūnams bei institucijoms savo nuožiūra (Jurgaitis R. Supaprastinta baudžiamoji procesinė forma. Daktaro disertacija. 2003., p. 63). Tačiau yra akivaizdu, kad vertinant šias aplinkybes, turi būti atsižvelgta į tai, ar yra aiški nusikalstamos veikos padarymo vieta, laikas, būdas, padariniai ir ar yra aiškus įtariamas veikos padarymu asmuo. Kokios bylos yra teisingos apylinkės teismui – yra numatyta BPK 224 ir 225 str., tai yra bylos dėl baudžiamųjų nusizengimų, nesunkių ir apysunkių nusikaltimų, taip pat bylos dėl kai kurių sunkių nusikaltimų, pavyzdžiui, dėl sunkaus sveikatos sutrikdymo, išžaginimo, seksualinio prievartavimo, vagystės, plėšimo bei neteisėto disponavimo narkotinėmis ar psichotropinėmis medžiagomis ir pan. Taigi, prokuroras, gavęs skundą, pareiškimą ar pranešimą apie padarytą nusikalstamą veiką bei nustatęs, kad yra sąlygos užbaigti ikiteisminį tyrimą pagreitinto proceso tvarka, turi informuoti apie tai visus asmenis, kurie yra susiję su šia nagrinėjama byla, kreipiasi į teismą su pareiškimu ir turi būti rengiamas teismo posėdis, kuris turi būti surengtas ne vėliau kaip per keturiolika dienų nuo pareiškimo gavimo ir kuriame bus toliau nagrinėjama tokia byla.

Dar viena supaprastinto proceso forma yra baudžiamojo įsakymo priėmimas.

Procesas dėl baudžiamojo įsakymo priėmimo yra "susitarimas" tarp prokuroro ir kaltinamojo". Šiai nuomonei galima pritarti, kadangi remiantis BPK 418 str. nuostatomis, prokuroras kreipiasi į teisėją dėl proceso užbaigimo baudžiamuoju įsakymu tuo atveju, kai numato galimybę bylos nenagrinėti teisme ir kai asmuo, padaręs kelias nusikalstamas veikas už kurių padarymą gali būti paskirta kaip vienintelė ar alternatyvinė bet kuri bausmė, išskyrus atvejus, kai už nusikalstamą veiką gali būti skiriamas tik terminuotas laisvės atėmimas ar laisvės atėmimas iki gyvos galvos. Kitaip sakant, yra susitarimas dėl pripažinimo kaltės, kuris yra nustatytos įrodinėjimo dalyko aplinkybės, kaltinamasis sutinka su inkriminuojamos jam nusikalstamos veikos kvalifikavimu ir padarytos žalos įvertinimu. Prokuroras atlieka šiuos veiksmus: išaiškina kaltinamajam galimybę sureguliuoti baudžiamąjį teisinį santykį susitarimo sudarymo būdu, kaltinamojo teisinę padėtį tokiam procese ir pasekmes; informuoja nukentėjusįjį apie jo teisę pareikšti nuomonę dėl susitarimo proceso taikymo. Tą patvirtina ir Generalinio prokuroro rekomendacijos dėl proceso užbaigimo baudžiamuoju įsakymu, kuriose nurodyta, kad prokuroras gali inicijuoti baudžiamojo įsakymo priėmimo procesą tik tuo atveju, kai baudžiamasis procesas vyksta dėl nusikalstamos veikos, už kurios padarymo BK sankcija numato ir švelnesnės bausmės už terminuotą laisvės atėmimą ar laisvės atėmimą iki gyvos galvos skyrimo galimybę. Taip pat svarbu paminėti, kad jeigu nusikalstama veika buvo padaryta žala, kaltininkas turi atlyginti ar pašalinti tokią žalą, priešingu atveju, teismo baudžiamojo įsakymo priėmimo procesas negalėtų būti taikomas. Todėl, prokuroras, nusprendęs, kad yra visos sąlygos kreiptis į teismą, su pareiškimu dėl baudžiamojo įsakymo priėmimo, turi apie tai pranešti kaltinamajam ir nukentėjusiajam, kad jie galėtų tinkamai susipažinti su tokiu pareiškimu bei pateikti šį pareiškimą teismui, kuris ne vėliau kaip per septynias dienas nuo pareiškimo gavimo turi priimti atitinkamą sprendimą dėl baudžiamojo įsakymo priėmimo. Tačiau, remiantis BPK 422 str. 1 d., jeigu kaltinamasis nesutinka su bausmės skyrimu teismo baudžiamuoju įsakymu, jis turi teisę per keturiolika dienų nuo šio dokumento įteikimo dienos paduoti skundą teismui ir reikalauti surengti bylos nagrinėjimą teisme.

Apibendrinant, galima teigti, kad ikiteisminio tyrimo pabaiga yra visų atliktų ikiteisminio tyrimo veiksmų ir užfiksuotų rezultatų apibendrinimas. Tačiau ikiteisminis tyrimas neretai yra ir gali būti užbaigiamas kaltinamojo akto surašymu, kadangi kaltinamuoju aktu yra nubrėžiamos bylos nagrinėjimo ribos teisme ir surašius tokį aktą, įtariamasis tampa kaltinamuoju bei sužino kokiu pagrindu jis yra kaltinamas. Taip pat,

nemažiau svarbus yra ikiteisminio tyrimo užbaigimo būdas supaprastinto proceso tvarka, kuri garantuoja proceso greitumą, leidžia sumažinti teisėsaugos institucijų ir teismo darbo krūvį bei užtikrina galimybę sutrumpinti proceso ikiteisminio tyrimo stadijoje iškart pareinant prie bylos nagrinėjimo pirmosios instancijos teisme.

Išvados

Be pradinio tyrimo, kaip tam tikro parengiamojo etapo, dažniausiai neįmanoma asmenų patraukti baudžiamojon atsakomybėn. Ikiteisminis tyrimas yra pirmoji baudžiamojo proceso stadija, kurios metu teisėsaugos institucijos ir kiti subjektai atlieka atitinkamus proceso veiksmus siekiant ištirti nusikalstamos veikos padarymo aplinkybės, suranka duomenis apie padarytą nusikalstamą veiką bei nustato tą veiką padariusį asmenį. Pagrindinė ikiteisminio tyrimo paskirtis – per kiek įmanoma trumpesnį laikotarpį atskleisti nusikalstamas veikas, užtikrinti įrodymus bei parengti bylą teismui nagrinėjimui, kad būtų įvykdytas teisingumas. Reguluojant ikiteisminį tyrimą ir jį atliekant turi būti laikomasi teisės normų ir baudžiamojo proceso principų. Ikiteisminis tyrimas trumpiausiai gali būti apibūdinamas kaip reglamentuota įstatymu įgaliotų institucijų ir pareigūnų teisėta veikla.

Tinkamas baudžiamojo proceso principų taikymas garantuoja teisingą, greitą, sąžiningą ikiteisminį tyrimą, o jų netinkamas baudžiamojo proceso principų vykdymas pažeidžia žmogaus teises. Verta akcentuoti konstitucinius baudžiamojo proceso principus: nekaltumo prezumpcijos, teisės į gynybą, proceso viešumo, kadangi jie turi prioritetą prieš bet kuriuos kitus principus. Kad visi baudžiamojo proceso principų reikalavimai būtų įgyvendinami ir jų užtikrinimo prielaidos veiktų optimaliai, būtina įgyvendinti išsistatę kitų teisinių bei organizacinių priemonių, sudaryti optimalias ikiteisminio tyrimo pareigūnų, prokurorų ir teisėjų darbo sąlygas, užtikrinti jų profesionalumą bei didinti jų atsakomybę. Taip pat reikia pastebėti, kad paminėti ir aptarti ne visi baudžiamojo proceso principai naudojami ikiteisminiame tyrime. Įtvirtinti principai glaudžiai susiję vieni su kitais – pažeidus vieną principą, kartu dažnai pažeidžiami ir kiti, antra vertus, taikant vieną principą reikia žiūrėti, kad nebūtų pažeidžiamas kitas.

Pagrindiniai ikiteisminio tyrimo subjektai yra skirstomi į tam tikras grupes pagal jų procesinės veiklos paskirtį. Pagrindiniai ikiteisminio tyrimo subjektai, su kuriais yra siejamas ikiteisminio tyrimo veiksmų atlikimas – yra prokuroras, ikiteisminio tyrimo pareigūnai ir ikiteisminio tyrimo teisėjas. Prokuroras yra valstybės pareigūnas, turintis išimtinės konstitucines funkcijas, t. y. turi teisę organizuoti ir vadovauti ikiteisminiam tyrimui, ikiteisminio tyrimo pareigūnui vykdo prokuroro nurodymus bei pavedimus, tačiau tam tikrais atvejais gali atlikti atskirus įstatyme numatytus proceso veiksmus, o ikiteisminio tyrimo teisėjas – svarbus subjektas, kurio paties iniciatyva ir savarankiškumas procese yra apriboti, tačiau į kurį dažniausiai kreipiasi kiti subjektai

siekiant atlikti jo kompetencijai priskirtus veiksmus, patvirtinti arba apskųsti kitų ikiteisminio tyrimo pareigūnų ar prokuroro veiksmus.

Ikiteisminio tyrimo pradžia susiejama su informacijos gavimu apie galimai padarytą nusikalstamą veiką. Ikiteisminio tyrimo pradėjimo sudaro teisinis ir faktinis pagrindai. Teisinis ikiteisminio tyrimo pradėjimo pagrindas – tai sprendimo pradėti ikiteisminį tyrimą formos, kuriomis yra įforminamas sprendimas dėl pradėto ikiteisminio tyrimo. Faktinis ikiteisminio tyrimo pradėjimo pagrindas – tai gauti duomenys apie nusikalstamos veikos padarymo faktines aplinkybes.

Ikiteisminio tyrimo organizavimas – ikiteisminį tyrimą atliekančių subjektų veikla, paremta įstatymuose numatytų ir moksliškai pagrįstų priemonių visuma, užtikrinančia efektyvų ikiteisminį tyrimą bei nuoseklų ir savalaikį jo tikslų įgyvendinimą. Ikiteisminis tyrimas yra sąlygojamas tam tikrų jau ilginiui susiformavusių veiksnų – t.y. būdai, procedūros, kontrolės mechanizmas, kurie laikui bėgant keičiasi, bet jų esmė yra vienoda. Efektyvų organizavimą ikiteisminiam tyrimui sąlygoja pakankamai aiški teisinė reglamentacija, organizavimo, vadovavimo ir kontroliavimo funkcijų suderinimas, subjektų, atliekančių tyrimą kompetencija. Ikiteisminio tyrimo organizavimas apima visus ikiteisminio tyrimo stadijos etapus – ikiteisminio tyrimo pradėjimą (taip pat ir atsisakymą pradėti ikiteisminį tyrimą), ikiteisminio tyrimo atlikimą ir šio tyrimo pabaigą.

Ikiteisminis tyrimas gali būti užbaigiamas kaltinamuoju aktu surašymu, kuris nubrėžia bylos nagrinėjimo ribas teisme bei pareiškimu kreipiantis į teismą, esant tam tikroms BPK nustatytoms sąlygoms, dėl supapastinto proceso formų taikymo, kuris palengvina proceso veiksmų atlikimą ir užtikrina baudžiamojo proceso greitumą.

Šaltinių sąrašas

Teisės norminiai aktai:

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija (1992). Valstybės žinios. Nr. 33-1014;
2. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas (2002). Valstybės žinios, Nr. 37-1341;
3. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras (2003). Teisinės informacijos centras;
4. Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatymas (1994). Valstybės žinios. 81-1514;
5. Lietuvos Respublikos teismų įstatymas (1994). Valstybės žinios 46-851;
6. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas (2000). Valstybės žinios, Nr. 89-2741;
7. Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2008 m. rugpjūčio 11 d. įsakymas Nr. I-110 patvirtintos rekomendacijos „Dėl ikiteisminio tyrimo pradžios ir jos registravimo tvarkos patvirtinimo“. Valstybės žinios. 94-3713;
8. Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2015 m. birželio 2 d. įsakymas Nr. I-139. "Dėl prokuroro veiklos organizuojant ikiteisminį tyrimą ir jam vadovaujant". TAR, Nr. - 8629;
9. Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2015 m. birželio 1 d. įsakymas Nr. I-134 patvirtintos rekomendacijos "Dėl proceso užbaigimo baudžiamuoju įsakymu patvirtinimo". TAR, Nr. - 8532;
10. Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2015 m. birželio 1 d. įsakymas Nr. I-136 patvirtintos rekomendacijos "Dėl kaltinamojo akto surašymo ir perdavimo teismui patvirtinimo". TAR, Nr. - 8536;
11. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso papildymo 3¹ straipsniu ir 18, 21, 38, 55, 64, 78, 81, 102, 112, 121, 125, 134, 135, 136, 137, 142, 151, 157, 166, 168, 170, 171, 176, 178, 181, 342, 348, 389, 418, 440 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymas. Valstybės žinios. 2010. Nr. 113-5742;
12. Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro ir Lietuvos policijos Generalinio komisaro įsakymas I-111/5-V-572/2009 "Dėl Lietuvos Respublikos Generalinio prokuroro ir Lietuvos policijos Generalinio komisaro 2008 m. balandžio 29 d.

įsakymo Nr. I-60/5-V-210 "Dėl ikiteisminio tyrimo gerinimo plano ir jo įgyvendinimo priemonių tvirtinimo, pakeitimo";

13. Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2010 m. spalio 15 d. įsakymas Nr. I-142 "Dėl ikiteisminio tyrimo terminų kontrolės tvarka aprašo" patvirtinimo. Valstybės žinios. Nr. 124-6363;
14. Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro ir Lietuvos policijos generalinio komisaro įsakymas balandžio 29 d. Nr. I-60/5-V-210 "Dėl ikiteisminio tyrimo gerinimo plano ir jo įgyvendinimo priemonių tvirtinimo" pakeitimo 2009 m. rugpjūčio 7 d. Nr. I-111/5-V-572;

Tarptautiniai teisės aktai:

15. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (1950). Valstybės žinios, 1995 gegužės 16 d., Nr. 40-987;
16. Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas (1966). Valstybės žinios, 2002, Nr. 77-3288;
17. Europos parlamento ir tarybos direktyva (2012/13/ES) "Dėl teisės į informaciją baudžiamajame procese" 2012 m. gegužės 22 d.;
18. Europos Tarybos Ministrų Komiteto (2005) rekomendacija "Dėl liudytojų ir asmenų, bendradarbiaujančių su teisėsaugos institucijomis, apsaugos teisės aktus";

Konstitucinio teismo nutarimai:

19. Lietuvos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 29 d. nutarimas "Dėl Lietuvos Respublikos organizuoto nusikalstamumo užkardymo įstatymo". Valstybės žinios, 2005-01-04, Nr. 1-7.
20. Lietuvos Konstitucinio Teismo 2005 m. rugsėjo 19 d. nutarimas "Dėl neskelbtinos informacijos platinimo tvarkos". Valstybės žinios, 2005, Nr. 113-4131;
21. Lietuvos Konstitucinio Teismo 2000 m. gegužės 8 d. nutarimas "Dėl Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymo 2 straipsnio 12 dalies, 7 straipsnio 2 dalies 3 punkto, 11 straipsnio 1 dalies ir Lietuvos Respublikos baudžiamojo

proceso kodekso 1981 straipsnio 1 bei 2 dalių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai".

22. Lietuvos Konstitucinis Teismas 1999 m. gruodžio 21 d. nutarimas "Dėl teisėjų paskyrimo procedūros ir kitų Teismų įstatymo normų"

Specialioji literatūra:

23. Goda G., Kazlauskas M., Kuconis P. (2011). Baudžiamojo proceso teisė. Vilnius. Registrų centras.;
24. Ažubalytė R., Jurka R., Zajančkauskienė J., (2016). Baudžiamojo proceso teisė. Vilnius. Registrų centras.;
25. Kuklianskis, (2005). Ikiteisminio tyrimo teoriniai pagrindai. Jurisprudencija. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas;
26. Mišeikis Ž., (2005). Ikiteisminio tyrimo pradėjimas kaip atskira baudžiamojo proceso stadija. Jurisprudencija;
27. Ancelis P, Bučiūnas G., Šalčius M., Šlepetys R., (2016). Atskirų nusikalstamų veikų tyrimas. Vilnius: Registrų centras;
28. Jurka R., Ažubalytė R., Gušauskienė M., Panomariovas A., (2009) Baudžiamojo proceso principai. Vilnius: Eugrimas;
29. Jankauskas K. (2004) Teisės principų samprata ir jų formavimo teisės. Vilnius: Jurisprudencija;
30. Prapiestis D. ir Prapiestis J. (2022). Humanizmo principas Lietuvos baudžiamojoje politikoje. Vilnius: University Open Series;
31. Kapočiūtė J. (2001). Ar viešumo principas suponuoja tikrąjį viešumą? Teisės apžvalga. Nr. 5;
32. Panomariovas A. 2002 m., Parengtinio (ikiteisminio) tyrimo duomenų paslaptis baudžiamajame procese. Jurisprudencija. t.29 (21); 31-39;
33. Goda. G. (2014). Vertybiniai prioritetai baudžiamajame procese. Vilnius: Registrų centras;

34. Goda G (1995). Kardomasis kaltinimas ir žmogaus teisių apsauga lyginamoji teisinė analizė. Disertacija. Vilnius. Vilniaus universitetas;
35. Merkevičius R. (2008). Baudžiamasis procesas: įtariamojo samprata. Vilnius: Registrų centras;
36. Losis E. (2011). Įrodinėjimo dalykas taikant prievartos priemonės. Baudžiamasis procesas: nuo įrodinėjimo iki teorijos. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas;
37. Palskys E. (1995). Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso įstatymų raida 1990 - 1994 metais. Kriminalinė justicija : mokslo darbai. Vilnius;
38. Ancelis P. (2007). Baudžiamojo proceso ikiteisminis etapas: monografija. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas;
39. Jurka R., (2009). Baudžiamojo proceso principai. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas;
40. Riomeris M. (2007). Dienoraštis. Versus Aureus;
41. Jurka R. (2005). Teisė į teisingą teismą. Žmogaus teisės Lietuvoje. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas;
42. Kūris E. (2011). Moksl. red. Lietuvos teisinės institucijos. Vilnius: Registrų centras;
43. Goda G. (2003). Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. Vilnius: Tesinės informacijos centras;
44. Kuconis P., Nekrošius V. (2001). Teisėsaugos institucijos. Vilnius: Justitia;
45. Kukaitis V. (2006). Ikiteisminio tyrimo teisėjo procesinė padėtis užsienio šalių ir Lietuvos baudžiamajame procese. Teisė. Nr.60;
46. Gušauskienė M. (2004). Ikiteisminio tyrimo teisėjas – žmogaus teisių garantas. Vilnius: Jurisprudencija;
47. Merkevičius R. (2005). Ikiteisminio tyrimo teisėjo teisė kontroliuoti žmogaus pripažinimą įtariamuoju. Teisė. Nr. 57. Vilniaus universitetas;
48. Ancelis P. (1996). Ikiteisminio nusikaltimų tyrimo procesinės ir organizacinės problemos. Daktaro disertacija. Vilnius;

49. Jurka R. (2009). Liudytojas ir jo procesiniai interesai baudžiamajame procese. Vilnius: Registrų centras;
50. Goda G. Kazlauskas M. Kuconis. (2005) Baudžiamojo proceso teisė. Vilnius: Teisinės informacijos centras;
51. Juozapavičius A. (2017). Ikiteisminio tyrimo pradėjimo materialusis pagrindas: teorija ir praktika. Vilniaus universitetas;
52. Juozapavičius A. (2012). Duomenų (įrodymų), gautų pažeidžiant teisę, naudojimo neleistinumas Lietuvos baudžiamajame procese. Daktaro disertacija. Vilniaus universitetas;
53. Bučiūnas G.(2009). Ikiteisminis tyrimas: procesiniai, kriminalistiniai ir praktiniai aspektai. Vilnius: Registrų centras;
54. Bučiūnas G., Gruodytė E., Šalčius M., (2017). Ikiteisminis tyrimas: procesiniai, kriminalistiniai ir praktiniai aspektai. Vilnius. Registrų centras;
55. Ancelis P. (2006). Įrodinėjimo teisinio reguliavimo įtaka užtikrinant proceso dalyvių teisės ikiteisminiame etape. Vilnius: Jurisprudencija;
56. Šatas M. (2008). Prokuroro ir ikiteisminio tyrimo pareigūnų bendradarbiavimo formos. Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos. Nr. 4(13). p. 363;
57. Jurka R. (2004). Baudžiamojo proceso optimizavimo ir spartinimo galimybės ir būdai. Vilnius: Teisės institutas;
58. Ancelis P. (2006). Ikiteisminio nusikaltimų tyrimo procesinės ir organizacinės problemos (lyginamosios teisėtyros studija). Daktaro disertacija. Vilnius: LPA;
59. Ancelis P. (2010). Ikiteisminio tyrimo organizavimo, vadovavimo ir kontroliavimo teisinis reguliavimas ir taikymo praktika;
60. Navickienė Ž. (2023). Ikiteisminio tyrimo planavimo reikšmė tiriant šiuolaikinę nusikalstamas veikas. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.
- Elektroniniai leidiniai:
61. Informatikos ir ryšių departamento 2018-2019 metų statistikos duomenys apie ikiteisminio tyrimo įstaigose užregistruotas nusikalstamas veikas. Prieiga per internetą: https://www.ird.lt/lt/reports/view_item_datasource?id=8160&datasource=40769&fbclid=IwAR3

62. Kriminologinės statistikos ataskaitos Lietuvos NPLC: <http://www.nplc.lt/statistika.html>; Ancelis P. (2006). Ikiteisminio nusikaltimų tyrimo procesinės ir organizacinės problemos (lyginamosios teisėtyros studija); Bendrosios kompetencijos teismų praktika:
63. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo biuletenis. Teismų praktika. 1999 m. Nr. 11. p. 92-93;
64. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas 2006 m. sausio 10 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-30/2006;
65. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas 2011 m. lapkričio 10 d. nutartis baudžiamojoje bylos Nr. 2K-P-444/2011;
66. Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymas. 2014. 8 str.

Ikiteisminio tyrimo stadija

Irina Pavliuk

Šiame magistro darbe analizuojama ikiteisminio tyrimo stadijos tema, nagrinėjant tiek reikšmingus teisės aktus, tiek teisės doktrinoje pateiktą sąvokų išaiškinimus, mokslinius straipsnius, tiek Generalinio prokuroro įsakymais patvirtintas rekomendacijas, kuriose paaiškinamos ir pateikiamos svarbiausios šiai temai nuostatos. Ikiteisminis tyrimas yra pirmoji baudžiamojo proceso stadija, kuri turi būti atliekama objektyviai ir tiksliai laikantis įstatyme nustatytų procesinių taisyklių bei baudžiamojo proceso principų tiriant bei atskleidžiant padarytas nusikalstamas veikas.

Šiame darbe išskiriami tokie pagrindiniai ikiteisminio tyrimo stadijos teoriniai aspektai, kaip: ikiteisminio tyrimo stadijos samprata ir jos paskirtis, aptariami ikiteisminio tyrimo pradėjimo pagrindai, pagrindiniai ikiteisminio tyrimo subjektai ir jų vaidmuo baudžiamajame procese. Taip pat pristatomas ikiteisminio tyrimo organizavimas ir vadovavimas jam, aptariama kokiais būdais yra užbaigiamas ikiteisminis tyrimas, didelį dėmesį skiriant kaltinamojo akto surašymui bei supaprastinto proceso formų taikymui.

Summary

Pre-trial investigation

Irina Pavliuk

This master's work provides analysis of pre-trial investigation, examining significant legal acts, research articles, doctrine law interpretations, recommendations approved by the order of the general prosecutor, which clarify and present the most important provisions on this thesis. The pre-trial investigation is the first stage of criminal proceedings which must be carried out objectively and precisely in accordance with the procedural rules established by law and the principles of criminal proceedings in the investigation and disclosure of criminal offenses.

This work defines these main pre-trial investigation theoretical aspects, as following: pre-trial investigation state definition and its notion, initiation of pre-trial investigation, the main pre-trial investigation subjects and their act in criminal proceedings. Also presented is the institute of the organizing and leading it in which circumstances it can be used, also in which ways pre-trial investigation ended, giving a lot of attention to the filling of indictment and application of simplified process forms.